

יצחק רבין, שכדי להתקדם לקראת שלום, בין לפי תמישת מפתח העבודה ובין לפי תמישת הליכוד, יש צורך, כי יקומו באיו"ש מנהיגים פלסטינים המוכנים למו"מ עם ישראל.²⁵ על כן ראוי לשאול, מדוע אין שתי המפלגות כאחת מאמץ צות מדינית פעולה של שיתוף מנהיגות פלסטינית מותנה בשטחים, שהרי זה שלב מכין הכרחי הן לקידומה של תוכנית המעבר והן לקידומה של תוכנית הליכוד. התשובה לכך היא, שזהו, כנראה, טיבה של מחלוקת מפלגתית: למרות האפשרות לשיתוף פעולה אופרטיבי בשלב הנוכחי נמנעים ממנו בגלל חילוקי הדעות באשר לתנאי הקבע. יתר על כן, המאבק הישראלי נגד אש"ף בשטחים מצטמצם כמעולה נגד הטרור והפרת הסדר האלימות, תוך הימנעות מכוונת ממאבק מקיף בכל האמצעים החוקיים נגד השתתפות המעשה האש"פית בשטחים (הכוללת ארגוני סטר דנטים, איגודים מקצועיים, עיתונים, משדרי אינפורמציה וייחסי ציבור ועוד). אלה מוסיפים לפעול נגד כל גורם פלסטיני המוכן לחרוג ממוק אש"ף.

זהו דבר תמוה, שהרי יש בישראל מידה רבה של הסכמה לראות נגד אש"ף כאויב מדוע איפוא נמנעים מלהנהל מאבק מקיף נגד השתתפות המעשה האש"פית? ייתכן, שמהני הליכוד חוששים, כי דווקא עליית מנהיגים פלסטינים, שאינם תומכי אש"ף והינם מוכנים למו"מ, יהיה בה איום על המשך השליטה הישראלית בשטחים. זאת ועוד – מאבק מקיף נגד אש"ף כגורם פוליטי, אפשר שמשם תמשת ממנו הכרה בקיומה של בעייה פלסטינית, ואפשר אפילו – בקיומו של עם פלסטיני.

אשר למנהיגי המעמד, קשה להם לנוש את מדיניות "איהתערבות" ולעבור למאבק פוליטי כולל נגד אש"ף, מפני שמאבק כרוך ברוח במחיר פוליטי בטוח המיידי, שאותו אינם מוכנים לשלם. מדיניות של מאבק מקיף נגד השתתפות המעשה האש"פית, מעורר, בוודאי, התנגדות בקרב חוגים מסויימים בשמאל הישראלי. כדי להרגיע התנגדות זו היא על מנהיגי העבודה להסביר את המטרות ארוכות הטווח של המאבק, שהינן בעלות אופי "יווני" (כלומר – מו"מ והסכס המכוסה של קשרה בשיתוף הפלסטינים), וכך יחשפו את עצמם לביקורת קשה מצד הליכוד והחוגים ה"נייטרים" יותר שבתוך מפלגת העבודה.

הערות המחבר: הארועים הקשים, שקרו באיו"ש בשבועות האחרונים – באונרטיסטיאט וברוחות הרעים ומעולות התגובה הישראלית בעקבות הארועים הללו – כל אלה מרגישים ומודעים את הצורך בדביקה מחודשת של עקרונות המדיניות של ישראל בשטחים – כמומקל בפתח מאמר זה.

הערות

1. משה דיין, **אבני דרך**, (ירושלים, 1976), עמ' 191.
2. שלמה נויך, **המקל והגוזל**, (תל אביב, 1985), (להלן: נויך, 1985), עמ' 44.
3. "U.S. Initial Post-Surrender Policy for Japan", *The Department of State Bulletin*, xiii, No. 326, Sept. 23, 1945. העקרונות לנידול יפן הכבושה, הוכן כמבואש ע"י משדרי החוץ, הצי והמלחמה של ארצות הברית. עיקריו הועברו באלחוט לגנרל מקארטור, ב-29 באוגוסט 1945, ולאחר שאושר ע"י נשיא ארצות הברית – ע"י שלח ב-6 בספט 1945. נשיא ארצות הברית מסר למרטום בעתונות ביום 22.9.45 מכתוב, עמ' 6.
4. שם.
5. שם.
6. Ann Mosley Lesch, *Political Perception of the Palestinians on the West Bank and the Gaza Strip*, (Washington, 1980), p. 42.
7. מכתוב, 1970, עמ' 6.
8. שבת סבת, **קולות הברכה** (תל אביב, 1969), עמ' 165-166.
9. משה דיין, **מפה חדשה, יחסים אחרים** (תל אביב, 1969), עמ' 157.
10. **הארץ** (עצמב, 1985), מנסט את **צות אל שבע** הרדני.

גורמים בינלאומיים רבי-השפעה (רוב ממשלות מערב-אירופה, העיתונות הליברלית באירופה ובארצות הברית, האינטרנציונל הסוציאליסטי ואף חוגים מסויימים במימסד ארצות הברית) מכריזים באש"ף כנציגו הליגטימי של העם הפלסטיני. ועל כן אף שהם מוכנים להצדיק את המאבק הישראלי נגד הטרור כלשעצמו, הם מתנגדים למאבק מקיף מצד ישראל נגד השתתפות המעשה האש"פית. לבסוף, אי אפשר שלא להזכיר את חלקה של האליטה הפלסטינית בשטחים בהמשך המצב הנוכחי אליטה זאת תומכת, למעשה, בקיומו של הסטאטוס קוו. הלז של שכבת העלית בשטחים מורכב ממכה משמעותית משפחות עירוניות גדולות, אשר להן קשרים ממשיים עם העולם הערבי. השקעות כספיות, קשרי מסחר וקרובים עם העולם הערבי רמות. על כן מעדיפים אנשי השכבה הזאת לא לנקוט צעדות העללות לעורר כעס בבריות הערביות. אין הם נמנעים מפעולות פוליטיות, אך תפקידם המדיני הוא בעל אופי מסייע ורולי. מקפידים הם לצועד בקו "הקוני סנסוס הערבי" ומכוונים את התבטאויותיהם הפומביות לפי האותות הנקלטים ממרכזיו של אותו קונסנסוס – קהיר, עמאן, בירות (עד קיץ 1982), ריאד, כותית או תוניס. בשיתוף פרטיות הם מותחים ביקורת על הקונסנסוס כגורם משתק, אך אין הם מוחיזים נגדו בפומבי, ובוודאי שלא יפרו אותו. הם מלאי מרירות ותיסכול מדיני. הם מרבים להתלונן על מצבם תחת שלטון ישראל, וזהו אכן הדבר, שהכל (גם הישראלים) מצפים מהם – להתלונן. אין הם מרוצים מן הסטאטוס קוו, אך לא ינקטו יוזמה נשנתו. האותות הלאומית נפגעת, אך האינטרסים הכלכליים שלהם לא נפגעו. המדיניות הישראלית הנוכחית עולה איפוא בקנה אחד עם בחרים במצב של שוליות מדינית.

כך, אף שמדיניות הממשל הצבאי בשטחים לא הצליחה ליצור "דמוס חדש של דו קיום", כפי שקיוו כמה ממוכניה וממעצביה, היא הייתה נוחה לה בשביל קובעי המדיניות הישראלים והיא בשביל האליטה הפלסטינית, משום שאיפשרה להם להימנע מהכרעות הכרוכות במחיר פוליטי, ואשר אליטה הפלסטינית – גם במחיר כלכלי לשון אחר, מדיניות זו הייתה נלה גם לאלה "כך אדון ההתנגדות הקלה ביותר", והרי זהו הדבר שפוליטיקאים, באשר הם, מעדיפים בדרך כלל.

ההתקפה הרצונית על משפחת מוס, הפרת סדר מעוררת באונרטיסטיאט וברוחות הרעים ומעולות התגובה הישראלית בעקבות הארועים הללו – כל אלה מרגישים ומודעים את הצורך בדביקה מחודשת של עקרונות המדיניות של ישראל בשטחים – כמומקל בפתח מאמר זה.

11. ראינו **באלי מוצור** (קהיר), 19 ביולי 1985.
12. **היש תרנון לענייה הפלסטינית**, בעריכת אלוף הראבין (ירושלים, 1982), עמ' 42.
13. נויך, 1985, עמ' 336-337.
14. נויך, 1985, עמ' 358.
15. Moshe Zak, "Israeli-Jordanian Negotiations", *The Washington Quarterly*, (Winter, 1985), p. 170, pp. 174-175.
16. נויך, 1985, עמ' 335.
17. דיין, **מפה חדשה, יחסים אחרים**, עמ' 167.
18. נויך, 1985, עמ' 41.
19. אברהם שויצר, **המפנים** (תל אביב, 1984), עמ' 46-45.
20. **דבר**, 20 בספטמבר, 1985.
21. נויך, 1985, עמ' 334.
22. נויך, 1985, עמ' 328.
23. בתקופה זו כיהנתו כראש המימלה הארצית – מ.א. שמעון פרס, **קול דוד** (ירושלים, 1970), עמ' 231.
25. **ידיעות אחרונות**, 10 במאוס, 1982.

מדיניות של רוחה כלכלית

הנתונים נמסרו עלידי תאום הפעולות באיו"ש ובאזח"ע

המדיניות, המנחה את פעילות המנהל הארצי ביהודה, שומרון וחבל צהר, מכוונת לשמור, ככל שניתן, על הגבול בין חוב התושבים הסולדים מטרור ומפעולות עוינות לבין המי שט הקטן, המעודד טרור או עוסק בו, לפיכך זוכה הקבוצה הראשונה לסייע בתחום המשק והרווחה, לעידוד פעילות ארוחית כלכלית ולפיתוח כרייה וקייטום ביוזמה מקומית וחי צונית – כל זאת תוך כדי דאגה לשמירת האינטרסים הבטחוניים והכלכליים של מדינת ישראל.

הגמנה לסייע לרווחתם של תושבי השטחים נתנה אותו תיה בשני העשורים של שליטה ישראלית באזורים אלה, ושנים אלה התאפיינו בצמיחה ובהתפתחות כלכלית, שכתמון לא ידעו המשקים באזורים אלה בעבר.

מדובר במחקר, החורג בהרבה מתחום הכלכלי הצר, שכן המעבר ממצב של שעורי אבטלה גבוהים שקדמו למלחמה למצב של תעסוקה הביא גם לשיפור חברתי במצבם של אנשים, שהתנוונו בתנאי אבטלה, ולצמצום הפער בין עובדי הצווארון הלבן לבין עובדי הצווארון הכחול.

ההתפתחות הכלכלית מאז 1967 ועד 1985

מאז 1967 ועד 1985 נהנו המשקים באיו"ש ובאזח"ע מצמיחה כלכלית מהירה ביותר. בתקופה זו עלה התוצר הלאומי הגולמי באיו"ש פי 4 (עד 1984) ובאזח"ע פי 4.3 – בשוואה לעלייה של קצת יותר מפי 2 בישראל בתקופה המקבילה. התפתחות זאת הביאה גם לעלייה ברמת החיים באזח"ע.

ניתן לחלק את ההתפתחות הכלכלית באיו"ש ל-2 תקופות עיקריות: עד 1980 נהנה המשק באיו"ש משערי צמיחה גבוהים בכל קנה מידה שהוא. שעור הגידול השנתי הריאלי של התל"ג מ-1968 ועד 1980 הגיע בכל שנה למוצע של 12%. התמי"ג (תוצר מקומי גולמי) עלה חשיבותו של נתון זה בשעור ממוצע שנתי של 10% לשנה. חשיבותו של נתון זה היא, שהוא אינו כולל הכנסות מעבודה מחוץ לאזור. מכיוון שנתוני התוצר באיו"ש מושפעים מן העונתיות בעניי התייש ועל מנת למנוע עיוות במגמות ההתפתחות, לא נלקחו בחשבון נתוני שנת 1985. באזח"ע עלה התל"ג משנת 1968 ועד 1984 פי 4.4 בשעורי גידול ריאליים של קצת יותר מ-9% לשנה. בולט במיוחד המשקל הגבוה, יחסית, של הכנסות עובדים מחוץ לאזור בסך-כל התל"ג, המגיע עד כדי 44%. הירידה בתל"ג בשנת 1985 מוסברת משחיקה בשכר הריאלי של עובדים בישראל. כתוצאה ממדיניות שחיקת השכר שהונהגה בישראל בשנת 1985 כחלק מהצעדים לבלית-האויפלציה. התוצר המקומי הגולמי (השווה לתוצר לאומי גולמי בניכוי הכנסות מחוץ לאזור) עלה בשעור מתון יותר של 6% לשנה. הירידה בייצוא משנת 1980 נובעת משיי ייצוא פרי-הדר בעקבות מלחמת איראן-עיראק, כשעד שנת 1980 היו מדינות אלה ארצות היעד העיקריות לייצוא פרי-הדר מאזור חבל צהר.

קצב הגידול המהיר מוסבר כלכלית במיצוי היתרונות הייחסיים, שהם הנו משקי האזורים בעקבות יצירת הקשרים הכלכליים שלהם עם ישראל. החדוש הקשרים איפשר למשקים באיו"ש ובאזח"ע למצות את יתרונם הייחסי בכוח העבודה. בד בבד מנעה מדיניות משקית ממשל באיו"ש ואזח"ע לחוות זעזועים חלולים, בדרך כלל, לשוני דרסטי, שמתלווה לשוני ביחיד השיווק עלידי כך, שאיפשרה לתושבי האזורים להמשיך ולקיים את קשרי המסחר שהיו להם עם מדינות ערב מלחמת ששת הימים.

סיבה נוספת לצמיחה הכלכלית המואצת היא היוזמה, שנקטה מדינת ישראל בתוך הכשרה מקצועית ובשיפור מיומנות העובדים, דבר שגרם לגידול ישיר בתפוקה ללא תוספת גורמי ייצור.

החל משנת 1980 מסתמן תהליך האטה בשעורי הצמיחה באיו"ש בתקופה זו עולה התל"ג באיו"ש בשעור שנתי ממוצע של 2% לשנה, שנינו הנובע, כנראה, ממיצוי היתרונות שבשילוב עם המשק הישראלי והאטה בהתפתחות התוצר בישראל.

המפגש עם הכלכלה הישראלית הביא בעקבותיה הכנסת מודרניזציה ושיטות עבודה מתקדמות. כך, למשל, עלה מספר הטרקטורים באיו"ש מ-454 ב-1970 ל-3647 ב-1986, ובאזח"ע – מ-73 ל-751 ב-1986. באמצעות הקמת מערך הדרכה ישראלי הוחדו טכנולוגיות מודרניות בתחלואות, המהווה אחד מהענפים המובילים ב-2 האזורים.

התהליך הצמיחה לווה גם בתהליכי פיתוח פנימיים. את מים, חשמל, דרכים וטקלומוניקציה כדי לעודד את השקעות באזור ולאפשר פעילות משקית תקינה והשקעה ממצים רבים בסיון להקים מערכת בנק אית ערבת מקומית על ידי תושבי יהודה ושומרון, שתשמש מוסד פינונסי, אשר יאפשר שימוש בחסכוניות פריטיים למטרות השקעה. הסניף הראשון של בנק "קהיר-עמאן" התחיל לפעול בשכם לפני חודשים אחדים, ומתנהל משא ומתן לפתיח סניף נוסף באזור יהודה.

יהודים וערבים בירושלים אחרי מלחמת ששת הימים

האיחוד נטבע חותם של פיכחון • השלטון הישראלי גילה גמישות, והחל תהליך הדרגתי של השלמה ערבית עם המציאות – תוך כדי נסיון לשמור על זקיפות-קומה. בימים הראשונים של איחוד העיר שררה אווירה של "אחרית הימים" – גילויי ההתנגדות הופיעו מאוחר יותר • נעשו נסיונות של מרי אזרחי, אך השפעתם נחלשה בעקבות עוצמת-ההרתעה של כוחות-הביטחון הישראליים • מוקדי-המתחים הם הר-הבית, חברת-החשמל המזרח-ירושלמית, בנייה בלתי-חוקית ועתונות מסיתה • החומה שחצתה את העיר קרסה-נפלה – ואין לה עוד תקומה, למרות מוקדי-התסיסה העלולים להצית בכל רגע שלהבת על רקע המתחים הקיימים.

מאמר זה נכתב בעיצומם של ימים גועשים במולדת ירושלים המאוחדת, כששוב מודקרים מתחים לאומיים דתיים במטבח על דמותה של עיר רוויית-ניגודים, שהם עצמם איבר בלתי נפרד מהווייתה המיוחדת. נרמזים קיצוניים בשני העמים מוּיָזָם זה את זה, תוך כדי לחיטת הדתית להצית לאלתר אש בסמטאות העיר העתיקה או לחולל מלחמת-מצווה על הר-הבית, אולם עין מנוטה תבחין מייד, כי הציבור בכללו, יהודי וערבי כאחד, שומר על פיכחון גם בעת השתוללות-יצרים של קבוצות קנאיות שלוחות-רסן.

אין ספק, שלאש"ף עניין מתמיד בשיבוש שטף חיי היום-יום בעיר המאוחדת על-מנת לפגוע בתהליך ההשתלבות בין שני חלקיה. הוא מרבה ל"יתזכר" קיומו במאמרי-ההסתה במתכונת, בהזרמת כספים המיועדים לנגח בדרכים שונות את השלטון הישראלי – אלה "כספי הצמוד", והיינו ההון הדרוש ל"עמידה הנחושה" מול הכובש – ובנסיון לנבש ארגונים, חוגים ומועדונים התומכים בו, כשהם מצויים להמחיש אהדתם בנשיאת תמונת יאסר ערפאת בכל הזדמנות או בנמנוף "דגל פלסטין", העוטף בארבעת צבעיו, האדום, השחור, הלבן והירוק, את מפת הארץ כולה, מן הים עד המדבר, וישראל בתוכה, תוך שהוא יוצר תבנית קלצ'ני-קוב בצמון הופכים "אצבע-הגליל" ורמת-הגולן ל"קת" של חתי-מקלע ירושלים נעוצה בלב כלי הנשק המאיים, קרובה מאוד להדק. ארגון השחרור הפלסטיני אכן רואה הכרח להגשים סמל גם בדרך פיגועי-דמים, על-ידי הטלת רימון על חיילי-צה"ל או הטמנת מטען-חבלה באוטובוסים, בחצרות בתים או ברחובות הומים.

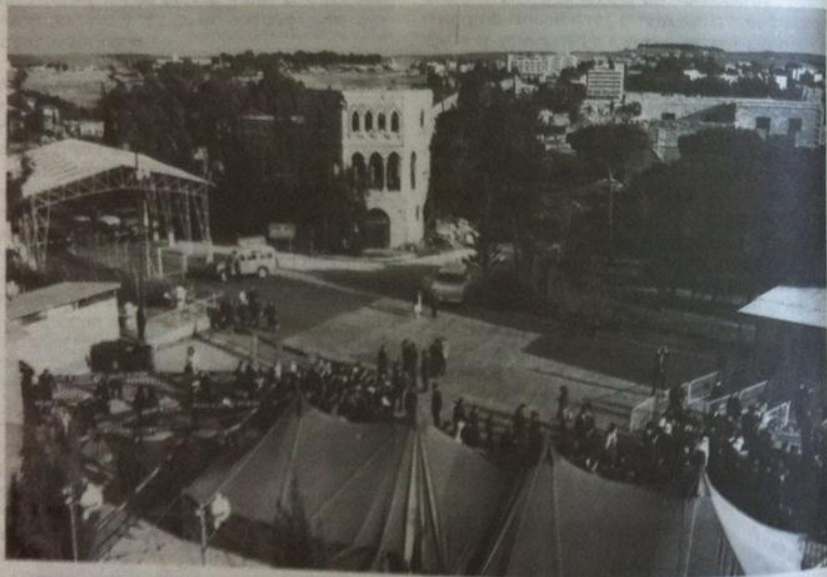
לא תמיד מתבצעת הפעולה העוינת בהוראה ישירה של ארגון-חבלה, ולעיתים נוטלים יהודים "יוזמה אישית", בהשחזים סכין כדי לדקור יהודים בודדים ההולכים לפי תומם בדרך לכותל או בסמטאות-השוק.

התופעה חמורה, לפי שהיא משקפת תולדת ההסתה האש"פית ומהייתה גורם המעורר תגובה עיוורת אצל קבר צות יהודים מקרב שכנים, קרובים ו"שונאי-ערבים" באשר הם. בדרך זו נוצרת שרשרת מעשי-אלימות, שקשה לבולמת. תוצאותיה מסכנות אותה ריקמה פגיעה בייחסי-יהודים-ערבים, שהתהוותה אטרטט בתהליך הדרגתי מאז מלחמת ששת-הימים.

עם זאת נמצאים תמיד משני עברי המתרס כוחות שקר-לים, העוזרים לריסון המתפרעים מייד עם התפרצות גל המהומות.

אולם רק לעיתים רחוקות נותנים אישים ערבים מומבי לעמדתם המתונה. במישור זה מודקרת להאיב תופעת השתיקה הצבורת של ראשי לשכת-המסחר במזרח-ירושלים, אנשי-דת ונכבדים ערבים. מאחורי הקלעים ניתן להפעילם, אך "כלל ברזל" נקוט בידם – להימנע מהצהרות, העלולות להתפרש כבגידה בעניין הערבי. "דממה רועמת" זו היא ביטוי לחרדה מפני אש"ף, והיא עצמה גורם המכביד על הנסיונות לפרוץ את המעגל הסגור של האיבה המתפרצת.

למן יוני 1967, עם ההכרזה על איחוד העיר, אנו עדים לגלים של מתוחות גואה בעקבות פיגועים או אירועים מדיניים, לעיתים כאלו בהקשר "תאריכים היסטוריים". אחרי

מעגרי מנדלבאום בירושלים
ירושלים הצעירה

ההתנגשויות כאה רגיעה יחסית, ותוך תנודות אלה מלחמת-חליך גיבוש מציאות של עיר אחת, שבה מתגלגלים חיים משותפים המהיבנים מאוסף הסתגלות הדרגתית, שהיא מרי סדר לימוד בני שני העמים אלה את אלה על בסיס הגנה שאין מנוס מדו-קיום בצוותא. ההתנגדות הדרגתית מהווה

תשתית הכרחית לבניית הדרכים החיוביים לאיחוד הממשי של העיר. המפתח השלם רצוף עדיין, והנסיון מורה, שאין מנוחה בדיקה לחיבור על בעיות-ישור; אך ניתן להצביע על תישנים משותפים ביצירת גשרים בין תושבים יהודים לבין ערבים

* לשבזר יוסף ראש-הממשלה לפניו ערבים

בירושלים המאוחדת, ומגמת ההשתלבות חזקה למרות מרצות המגנלות כל מעט לעת. אין זה מיוזג, זוהי שאיפה להשתלבות תוך הכרת המציאות המעלת בשטח, ודומה, כי חרף כל חילוקי-הדעות ולמרות השכל הנוכחי אין עוד ספק, שהתחילת שחצנה את העיר הואת קרסה נפלה, ואין לה עוד תקומה.

איחוד העיר ביוני 1967

ההלם הראשוני

המלחמה הייתה בלתי צפויה לאוכלוסיית ירושלים משני עברי ה"קו", אותו גבול מזור, שהתמלל כמעט עשרים שנה בעיר החצויה מקצה עד קצה, משעו רחובות באמצעם, משתרך בין עציזית, נע בגיא, מכתר נושי-ביניים, לעיתים מססלת אותו קשת דמונית, לעיתים הוא משתקף בחומה גבוהה. תמיד טעון מתח, צמף-חרוס ובכל זאת לעמים עריליא.

הלם הוא נמץ במהלומת "מתאום; בשעה 10:45 בבוקר 5 ביוני 1967 פתח הלגיון הערבי בהמגזה בכדה על מערב-העיר, תוך התעלמות מחלטת משדירים, ששגרו עלי-דיו משלטת-ישראל להחליט אותה קשת דמונית, לעיתים הוא משתקף בחומה גבוהה. תמיד טעון מתח, צמף-חרוס ובכל זאת לעמים עריליא.

מטחי-האש ועוררו בהלה בקרב תושבי העיר כולה, יהודים וערבים הסטמאות בין החומות התרוקנו מורכלים הסוד-רים ברובם בלחא א"דן גנימ תריסי חטויתיהם בבניין העירייה סמוך לשער ימי הוכרו מצב-חרום, תוך כדי פעילות שוקקת בניצוחו של ראש-העיר, רנחי אח-טיב.

אז, כי חיילי-הלגיון כבשו את ארמון הנציב העליון ואף את המובלעת הישראלית על הר-צופים, "צבא הערבים עלה על ישראל ומיץ את דגל הערציות מעל הארץ השודרה. האויב המבוהל החל לסגת מול מכתב צבא המגננה, גזו אחר זו ורמו הבורות הקרניות, בלא שיידעו התושבים המאוימים לתן, כי תמונת הקרב המוכה לחלוטין.

על כן עצומה הייתה תדהמתם, כשהבחינו בדגל הכחול לבן, שהתגדל מעל צריח מוזיאון ורקפלה, שעה שסנקים ישראלים שטנו מהר הזיתים לעבר ואזי גזו, ומטוסים הטילו מצצות על מעוזי-הלגיון.

עם תום הקרבות ניצב "האויב הציוני", שחובש בשידור-רים, מול התושבים כמו שהוא, ב"צבעיו הטבעיים", שונה לחלוטין מן הדימוי שהיה לו עד הנה. לחמים ישראלים עסקו בהרגת משמעות ערביות רבות, שלא הצליחו לקלוט את קשר המהפך הכמול, בן לילה התחלפו שליטי-העיר, ישראל, שנידמתה לכך אחרת, אבורית ועויית, קרמה עור ונדרים בדות חיילים, שעסקו בהספקת שירותי-חרום לתושבים.

"התחלתי להבין, שאולי אין למח מסכ, כשטנק ישראלי עצר במעבר הנייה ליד באב אלעמוד (שער שכם) והניח לאשה זקנה לחצות את הכביש", ספר לי אחד מבני משפחת חוס יוני, סקורבו של מופתי ירושלים לעבר, עם זאת לא די היה בגילויים אנושיים כאלה כדי להטמיע בקרב תושבי מזרח-ירושלים את משמעות המיגמה, שלא תפס כהווייתו. לאחר הכיבוש נפתח תבולות האוכלוסייה הערבית "מרק המתנה", ובמקומו ביטחון מזור, כי המהפך

זמני, כי בכל רגע צפויה השבת הגלגל אחורה, וכי חיילי צה"ל, שנחתו פתע בסמטאות העיר העתיקה, ייסוגו מערבה – וישבו הכתר ההאסימי.

הכוחות הלוחמים מנימים את הדגל לגלגל ההיסטוריה צבר התאוצה

ערבים-ישראלים ספרו לי על תחושה זו, שבה נתקלו, כאשר בני-משפחתם משכונת שיח ג'ראח התארחו בכפרם הגיעה שעת-ערב, והאורחים קמו לשוב לביתם. המארחים הציעו להם ללון אצלם ולחזור למחרת, אך האורחים היריד שלמים סרבו. "איננו יודעים מה יקרה היללה", הסבירו לחששותיהם. שמועות רחשו, כי הושג הסכם חשאי בין ישראל לבין ירדן על החזרת כל השטחים שכבשו במלחמה, וכי קרבה שעת בניצוחו. אין לדעת מתי תתרחש הנסיגה, היא תהיה פתאומית, כמוה ככיבוש שחולל את הזעזוע הנורא מן הראוי להדגיש, כי בעת הקרבות כבה החשמל בבתים, ומים מסקו לזרם בצניורות. ברחובות כבה החשמל בבתים, חללים בצד מכונות מפויחות. מבנים רבים נפגעו, ובכללם בית-חולים אונקסה ויקטוריה, מוזיאון ורקפלה, מצודת דוד וצריח מסגד אלאקאצ. על ניכות פגיעתו סיפר מושל האיזור הירדני, אגור אלחטיב, ל"מחליפיו", אלוף חיים הרצוג, "בשעות האחרונות לפני שהגעתי מינית את המטה הלגיון היו במקום התחננה בפניהם שלא יירו מהר הבית, אולם הם הקימו עמדת צלפים בצריח של מסגד אלאקאצ". הרצוג: "לכן נאמה המסגד".

אלחטיב: "האשמה כולה על הלגיון. כאשר נכנס הכוח הישראלי להר הבית, מסרתי לרשותו את כל הנשק שהיה באתר. כאשר נכנסו חייליכם לביתי, בבית חנינא, לאחר הטלת העוצר, חששתי שמותי קרב... הסתבר לי, כי הם

צנחנים בדרך להר הבית קצב חדש למהלכים מדיניים

מתגלים בכני תרבותי". מסאו אוילך החלו מגעים הדוקים עם ההנהגה הערבית. ראש-העיר, רוחי אלחטיב, שידר הודעה באמצעות בית-השידור הישראלי, שבה מנה לתושבי-העיר להניח את נשקם במחיצ הבתים ולשוב לפעילות רגילה. הוא קרא לסוחרים להמשיך עסקיהם וזימן ישיבה דחופה של מועצת-העיר, ששערה ב-13 ביוני, ישיבה ראשונה תחת הכיבוש הישראלי, וכוח בה שבעה מבין תריסר חברי-המועצה.

באווירה קודרת הכריז ראש-העיר: "אנחנו חיים תחת מינוש צבאי. עלינו להמשיך לספק שירותים לציבור שלנו באתר עיילות, שבה פעלנו לפני המלחמה. עלינו לקיים יחסים טובים עם השלטון ולתאם עמו את המעלת השירותים העירוניים. עלינו לשאוף לקיצור שעות-העוצר, והדבר תלוי בהתנהגות התושבים. יש להודיע על כל מעשה-ביזה מצד חיילים ישראלים. המימשל הצבאי הבהיר, כי הוא מתנגד מקיפות למעשים אלה, וציווה להודיע לו על כל מקרה. סיקות ייערכו בבתיים רק על סמך רשיונות-חיפוש".

בנאום מר זה מודגשים תחושת המציאות הכפויה –

בגד נורח שיתוף-הפעולה עם הכובש ראש-העיר הוכיח בשלב זה גברות של מנהיג, המשתקפת גם בכרוז אשר עליו חתם עם סגנו אבראהים אטקיל, מנהל לסכת-המסחר פאיק בראקת ואישים אחרים מקרב חברי-המועצה – ד"ר ראשד נשאבי, מוסא אלנקאר ועבד אלמני אנטקש, המימשל הצבאי התברו, אישיות נעצה על החלאליה בשל תבונת-שיפוט, יושר וזקיפות-יקומה. שיתוף-הפעולה עם המימשל הישראלי הופך יסוד הכרחי במטת המנהיגות העירונית, אולם הוא מוסבר בנימוק היאן ברירה", והוא מוגבל בהצהרה רבתי לתחומים מסויי-מים – המעלת השירותים, הבטחת-חשמל, מים, מזון ודויר לתושבים חסרי קורת-גג וחדוש חיי-המסחר.

בשלב ראשוני זה נוצר דפוס מיוחד של שיתוף-פעולה, שבו נטבע תחם המיכהון בצד גילויים המפוכים.

לימים יבקשו המנהיגים הערבים להתנער מביטויים שונים, שהשמיעו במי-מבחן אלה, כשתגובתם הייתה טבעית, תולדת מציאות חדשה, שאותה לא צפו ואלהי חיי-גם היו להסתגל.

הימים הראשונים לאחר הכיבוש עשירים בגרעיני הלב-טים, שעתידים להדריך מנוחתם של שתי החברות הנפגשות פתע על קר-גבול שקרס תחתיו. את החומה הכבדה, שחצצה ביניהן, הרסו דחפורים, ועוד מעט ישטפו נחלי-אדם מערבה ומזרחה, תוך הטגלבות הניגודים.

משמלת-ישראל טרם התכנסה לזון באיחוד-העיר, וכבר מעט צעדים מששים בכיוון זה עלידי העירייה; "הפסיעה הראשונה" בשטח עצמו התבטאה באיחוד מערכות-המים של העיר כולה בשלוש נקודות: בית-מנדלבאום, קבר שמשון הצדיק ורחוב כורש. קווי-הטלפון נמתחו מקצה עד קצה. תמרו-ריתנועה ישראלים הוצבו במזרח-ירושלים, וכותב שורות אלה, שהיה אז חייל בשירות-מילואים, מצא עצמו ברח צלאח א-דין מול שוטר-תנועה, רכוב על סוס, שרשם לו ד"ח בשל אי-ציות למתורו "עוצר".

ריקנת האיחוד

בחדש יוני 1967 קצב לגלל המאורעות ההיסטוריים התאוצה. הכיבוש המהיר כמו הכתיב קצב חדש אף למהלכים

י עבים, שמוצאם מחברון.

במחצית הבית ההלם הראשוני

המדיניים מעלות-הממשלה היו מיידיות – בד בבד עם שיקום השירותים החיוניים לתושבי מזרח-ירושלים הוסרו המחסומים בין שני חלקי העיר לאורך 2.5 ק"מ של גבול מבוצר, אשר כלל חמישים וחמש עמדות של שני הצבאות, שניצבו זה מול זה 19 שנה. סמוכים ועויינים. סולקו עשרות אלפי מוקשים יחד עם נדריהתיל, ונצטוו קירות-המגן ונהרסו עמדות-האש. כביש גישה ניסל לכותל המערבי, נפתחה הרחבה למתפללים, תוך כדי מינוי תושבי שכונת המוגרבים "מעבר-מנדלבאום" הפך צומת-כבישים רגיל.

גילויים אנושיים

"התחלתי להבין, שאין מה למח מן הישראלים..."

רק שלט על הבית העיר על עברו.
תוך כדי עשייה נמרצה זו התנהלו דיונים קדחתניים בממשלה בנוגע לאיחוד את העיר החזויה.
ביום 27.6.67 היה התכנסה הכנסת לקבל את החוקים, שנועדו ליצור מסגרתו של האיחוד.

בהתאם להצעת הממשלה חוק החוק תיקון לפקודת סדרי השלטון והמשפט (מס' 11) תשכ"ז 1967 תוך הוספת סעיף 11 ב' לפקודת סדרי השלטון והמשפט תשי"ח – 1948, לאמור: "המשפט, השיפוט והמינהל של המדינה יחולו בכל שטח של ארץ-ישראל, בממשלה **בצנה** (ההדגשה שלי, א.ש.). החוק קיבל תוקף מייד עם חקיקתו, ומכוחו פורסמה הממשלה למחרת את הצו מתוכו, אשר החיל את המשפט-המדינה, את שיפוט ואת מינהלה על שטח מזרח-ירושלים, שגבולותיו נקבעו בתוספת לצו.⁶

עוד קיבלה הכנסת חוק תיקון מס' 6 לפקודת העיריות.⁷ שר-הפנים הוסמך בו להרחיב תחום שיפוט של העירייה על-ידי הכללת שטח, שנקבע בצו, בהתאם לסעיף 11 ב' לפקודת סדרי השלטון והמשפט.

בדרך זו נארגה המסכת החוקית של האיחוד, בלא להזכיר אף תג משמה של ירושלים. התשלום אף לא כללה מהם, אך בה מורטו קווית-התייחסו על דרך מתיחתו בין נקודות-ציון, המקיפות את השטח הנדון, בלשון "טופוגרפית": "...מנצ. 1678613520 צפונה לאורך ואדי עיסאע עד נצ. 1673613678, ומשם בקו ישר צפונית מזרחית עד למפגש עם הדרך בנצ. ...". וכן הלאה.

במדיניות התייחסו נראה, כי שררה הנחיה להפריד בין "הגדה המערבית" לבין ישראל. על כן לא נכללו בשטח הנדון בית-הרחוץ לסיגריות בכביש היורד ליריחו ומפעל ייצור עראק בדרך המאללה. שיקולים שבאיים הפכו את התוואי לגבול ברה-הגנה, ולפיכך כלל את רכסי ההרים המקיפים את ירושלים, תוך הוצאת ישובים צפוני-אכזריות, כגון אבנ' דוס ועזאריה. בצפון שיטע את את הכפר בית-חנינא, לפי שהיו תווה 50 מט' ממזרח לכביש הראשי לראמאללה, כאילו התיכוון המחוקק לספח את אזורי הווילות בלבד, בלא שיגלה עניין באיזור הכפרי.

בשל גורמים אלה נדחקו שיקולי תכנון לדרגה משנית, תוך כדי הכבדה על פיתוח העיר המאוחדת בעתיד. לתושבים הערבים במזרח-ירושלים לא נמסרה הודעה רשמית על האיחוד, פרט לכרוז שהודבק על קירות הבתים והזכיר, כמו אגב אורחא, את החוק, שהואיל ועל פניו "הוחלו דיני מדינת-ישראל בשטח המפורס", הוטלה חובה להמיר דינארים ירדניים.

מבחינה משפטית יצר החוק מהפך עתיר-השלכות – בבת אחת התחלפה הריבונות, שלה כפופים תושבי מזרח-ירושלים, כשכל מערכת החוקים משתנה בן-לילה, על כל התוצאות הנובעות ממעבר חד זה: ביטול כל המוסדות המשפטיים הקודמים, ובכללם עיריית ירושלים וכל התאגידים שבתחומי השטח המסופח; השמטת בסיס-הרשימו לסיקוק של עורכי-דין, או רופאים, של מהנדסים, של רוקחים ושל שאר בעלי מקצועות הרוקחים לרשיון; יצירת חלל במישור התכנון והבנייה, לפי שעתה נותרו כל הותכנויות חסרות-תוקף, אף פעילות עסקית נעשתה בלתי-חוקית.⁸

יתר-על-כן, החוק החדש גרם לתושבי מזרח-ירושלים ליפול בגדר המונח "תינואי-אויב", שכן הם שארו תנינים ירדניים חרף החלטת הריבונות הישראלית על איזור-מגוריהם.

עתה הפכו ל"נפקדים" – בהתאם לחוק נכסי נפקדים שיוי – 1950 שקבע, כי "נפקד" הוא כל אדם, שבכל עת לאחר יום 29 בנובמבר 1947 היה אזרח אחת המדינות הערביות או

נוף חדש בירושלים
מארג עדין של יחסים

תושב באחת מהן. משמעות "נפקדות" זו הייתה, שרכושם מוקנה כולו לאפוטרופוס על נכסי נפקדים. עד מהרה הבחינו הרשויות הישראליות בפירותיו המזו-רים של החוק לפיכך נעמנו מלאכוף אותו, לעיתים באמצע-עות הוראות שרים או פקידים בכירים.⁹

שנה תמימה נותר המצב החוקי המזוז בעינו, על כל "חלליו", תרתי משמע, עד שביום 14 באוגוסט 1968 חקקה הכנסת את חוק הסדרי משפט ומינהל תשי"ח.¹⁰ במסגרת זו הותוו הסדרי-המעבר בין שתי השיטות המשפטיות.

עם זאת נותרו עדיין נושאים רבי-חשיבות ללא פתרון ממשי, כך, למשל, ניתנה אורכה בת שישה חודשים לחברות, שהיו רשומות על-פי החוק הירדני, להמשיך ולפעול – ולאחר מכן הוענק פרק זמן נוסף, שבמהלכו תוכר כל חברה, שתפנה לבית-המשפט, כחברה בעלת-חברות. אף חברה לא פנתה לבית-המשפט הישראלי. אז הוציא שר-המשפטים צו חד-פעמי, שאיפשר הפעלת החוקית של החברות, בהופכו אותן ישראליות גם ללא פנייה לבית-המשפט. אולם גם לאחר "איזורו" זה נשארו בעיני עירוי הרופות, לפי שחברות אלה לא עמדו בדרישות החוק הישראלי, לא שילמו אגרה שתנית אף לא הגישו דו"חות למעשה, התעלמו מ"ישראליותו".

הימנעות זו משקפת מגמה כללית של רצון להימנע מ"מילה-כיר" בשלטון הישראלי. תופעה זו קיימת גם היום, אך היא הולכת ומצטמצמת –

החיים הכלכליים נבעו להופכה סמולית ככל האפשר. אולם בתחומים רבים לא נפתרו בעיות-יסוד של תושבי ירושלים הישראלית, כשהם נשארים ברובם המכריע תינו ממלכתי-ירדני, שבירתה עמאן.

השלטון הישראלי מגלה גמישות, תכופות הוא "עוצם עיניים", אם כי מדי פעם נוצרת התנגשות על רקע זה, בעיקר בתחומי מיסוי ובנייה.

כך נתעוררו גלרי-זעם אדירים עם הנסיון להפעיל מס ערך מוסף גם במזרח-ירושלים. שילוף נקש-השבתה, וערכו המגנות-סוחרים. אולם בהדרגה השלימו התושבים הערבים גם עם גזירה זו, לא מעט בשל גמישות השלטון באכיפה הדרגתית של חוק "כואב" זה.

בסופו של חשבון צורפו לתחומי העיר המתאחדת 71,000 דונאם – מתוכם רק 8.5% נכללו בגבולות עיריית-ירושלים הירדנית.

לשון אחר: מרבית השטח הורכב מאדמות כפרים שבאי-זור – עשרים ושמונה במספר – תוך כדי גניסה גם בקרקע עות עיריות אלבריה, בית-ג'אלה ובית-לחם. עם זאת קטנה עדיין ירושלים המאוחדת מן "העיר ירוש-לים", כהדרתה בתוכנית-החלוקה של האו"ם בהחלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947, שעל פיה צריך היה לקום איזור בינלאומי מיוחד, קשור למועצת-הביטחון במסגרת-נאמנות, שייחשב כ"גוף נפרד" (Corpus Seperatum) ושיתרע ממוצא במערב עד שועפאט בצפון, אבו דיס במזרח ובית-לחם בדרום, תוך כדי הכללת עיר זו בתחומיו על פרווריה.¹¹

אכן, אין ספק – השיקולים אז ועתה שונים היו בתכלית, אולם ראוי שתיעדך השוואה בין שתי "המפות". במסגרת האיחוד צורפו לתושבי ירושלים המאוחדת 65,857 נפש מקרב תושבי מזרח-העיר, שלהם ניתנה זכות לבחור לעירייה, בהיותם תנינים ירדניים אין הם משתתפים בבחירות לכנסת, אך שמורה להם הזכות לקבל אזרחות ישראלית בהגשת בקשה מתאימה.

הדרך בין העיר העתיקה והחדשה לאורך החומה, 1967
דרך חדשה למקומות עתיקים

ע'ימות תוך הסתגלות

יום 29 ביוני

צעדי-התיחקה גרמו לשאלה נוקבת במישור הבטחוני – האם ניתן להסיר בפועל את המחסומים בין שני חלקי-העיר

ולחזור בבתי-אחת תנועה חופשית, ללא מגבלות!!
שר-הביטחון, משה דיין, ניס, כי הכרח לאפשר את "המפגש" לאלתר כפועל יוצא של ההכרזה המרחיבה את גבולות ירושלים. מולו עמדו בדרישתם למוח "אורכתי" אלון פיקוד המרכז וקצני מטרו, מפקד המחוז הדרומי של המשטרה, ראשי-ירות-הביטחון הכללי ושאר "גורמים", ובכללם שרים בממשלה. אף ראש העיר, טדי קולק, שהסתייע על שמיות האיחוד, היסט נוכח "הפלישה ההמונית ההדדית".¹²

ואלה היו "צירי" החששות.

א. חרדה מפני חשיפת העיר לפעולות פיגוע (מח"ע) – פעילות חבלנית עוינית)

ב. מהומות המוניות בשל קטטות בין יהודים לבין ערבים על רקע לאומי, בעיקר בשל ההתנגשות הצפויה בין "מפגשים" משני המגזרים, יהודים פליטי העיר העתיקה, ש"ביקרו" את "הירושלים" ברובע היהודי, ולעומתם פליטים ערבים תושבי קטמון, טלביה, בקעה, מוצררה ומאמילא, שניהרו אל בתיהם האוכלוסים עתה בתושבי ישראלים;

ג. קשיי המעבר מחמת העדר כבישים, מוקשים ומגזרי-נפל, שעוד נותרו ב"שטח ההפקר", יחד עם גדרות-חיל, תעלות-קשר וגושי בניינים הרוסים;

ד. "פקקיות-תנועה" עקב הנהייה מזרחה של אלפי כלרי-רכב ישראלים לרחובות הצרים במזרח-העיר, שלא היו בהם סידורי-תחניה.

בימים שלפני ההכרעה נערכו דיונים קדחתניים. ביום רביעי 28 ביוני נערכה ישיבה מסכמת במרפסת מלון "המלך דוד", ובה חרף דיון את ההחלטה הסופית – תנועה חופשית דו-סטרית בירושלים רבתי למחרת היום, מן השעה 12 בצהריים.

האוכלוסייה לא המתנה לשעה העודה כבר בבוך התפרצו תושבי העיר החצויה משני עבריה כדי למחות את הגבול בנהייה הדדית למפגש המוני היסטורי, שהפך כל כולו חג משותף.

ה"יקו הירוק" נשפך בהצלבות זרמים מנוגדים, שאז נדמה היה כאילו התאחו בהתרפקות על עבר רחוק, תוך כדי כמיהה לעתיד רווי-שלום.

בינתיים היה ההווה מזוה, כמו נשאב מסופורי-אגדות. נתבדו חששות האתמול, אווירת אחרית-הימים שרתה על ירושלים. אף "העלייה לרגל" של הפלסטיים משני העמים אל בתיהם הישנים לא הייתה בגדר ע'ימות למרות הכאב, חרף הענעוים אל הימים ההם.

ספק, אם ניתן לתעד את היום האחד המיוחד הזה עד תום, שבו התהווה כמו ש מאין מאורע היסטורי בעל משקל סגולי שקשה להעריכו.¹³ הוא מצייני מיפנה, אך אין הוא בשום פנים תמורה אחרון בסכסוך הגועש, המוסיף לטבוע חותמו על ירושלים.

מעתה מתחיל תהליך איטיר-הדרגתי של השלמת האוכלוסייה הערבית עם המציאות החדשה, תוך כדי נסיון לשמור על זקיפות קומתה הלאומית.

נסיונות מרי אזרחי

במשך חודש לאחר איחוד העיר נתון היה הציבור הערבי בתרדמה, אך, אולי, היה "ירח דבשי" זה בחינת "תקופת הלם" גילויי ההתנגדות ל"סיפוח" הופיעו ב"הצתה מאוחרת".

מוחלט של מורח העיר התחבורה דממה. פקידים לא הגיעו למשרדים החנויות נותרו עולות. מכאן ואילך נעשה שימוש חוזר בנשק השביטה ביוזמתה של "הוועדה להדרכה לאומית", שקמה עתה בראשותו של שיח' עבד חמיד א'צאיה, נשיא בית הדין השרעי לערעורים, שהנהיג גם את המועצה המוסלמית.

— שוחרי מורח-ירושלים הועמדו עכשיו בין גטיש לבין סדן — בעוד הוועדה להדרכה לאומית קוראת להם לשבות,

בשלהי יולי 1967 הוקמה "מועצה המוסלמית", וברו צות העיר הופצו כרוזים ארסיים "נגד הכיבוש הציוני". בבת-אחת התעוררה תנועת-חרם, שהקיפה עורכי-דין, המסרבים להופיע בבתי-המשפט הישראליים, תוך שהם משגרים עצומות-מחאה לכל הכיוונים, מורים סרבו להשתתף בפתחת שנת-הלימודים, לשכת-המסחר קראה ליועמג משלום מיסים ומכסים

ביום 7 באוגוסט נפתחה שביתה כללית, שגרמה לשתוק

קריסת החומה, שחצתה את ירושלים האחרוד היה לעובדה קיימת

כמעט בעל כורחו, עוייד קמאל דג'אני, ש-הפנים הירדני לשעבר. הוא לא נקט יוזמה לפעילות ממשית, תוך שהוא גורם לירידת כוחה של הוועדה להדרכה לאומית בקרב חוגים תוססים, אשר ביקשו ליועדה כלים הפנתיים בעלי-עוצמה. באביב 1968 אלא עם ההפגנה, שנערכה ביום 25 באפריל

1. "התאחדות הנשים הערביות"

זו נוסדה בשנת 1965 מתוך נממה לפתח פעילות תרבוית, תיק, אך כבר אז לא נעדרה נטיות פוליטיות, כשחודן מכוון נגד הממשל בעמאן. עם זאת לא התבלטה ברחוב הירושלמי אלא עם ההפגנה, שנערכה ביום 25 באפריל תוך כדי התנגשות מכוונת בשוטרים ישראלים אל נוכח מצלמות תחנות טלוויזיה זרות.

מכאן ואילך יוזמת התאחדות זו, בראשות זליכה שהאבי, שבתות, הפגנות ופעולות אלימות;

2. "התאחדות התלמידים הפלסטינים בגדה המערבית"

ארגון זה קם בוועדת-יסוד, שנערכה בנובמבר 1967.

תוך כדי קריאה להילחם עד חורמה ב"כובש הציוני המאוס". הארגון חתר למנוע פתיחת שנת-הלימודים, אך נכשל במשימתו — ואז קרא להשבתת בכל עת, כשהוא בחר לו "ימי זכרון" רבים ככל האפשר כעילה להפרת הלימודים הסדירים בהשראתו של ארגון זה יצאו מדי פעם תלמידים מבתי-הספר להפגנות-רחוב הארגון היה קשור ל"חיות העממית לשחרור פלסטין", ורבים מחבריו נספחו לפעילות במסגרת שנתית-חבלה, שנחשפה באמצע שנת 1969 — ועמן חוסלה גם "ההתאחדות".

שני ארגונים אלה חברו ל"וועדה להכוונה לאומית", תוך שהם משמשים דירבון לתר תסיסה פוליטית, לעיתים תוך כדי יצירת חזית אחת עם המפלגה הקומוניסטית ועם החוגים ההאשמיים, אשר הגבירו את כוחם בתמיכת ממשלת-עמאן, שהעבירה סכומי-כסף אדירים למען "העמידה האיתנה" (ה"צמוד").

בשנים 1968-1970 מגיע המרי לשיאו, אך בלא להשיג מטרה ממשית, להיפך — בהדרגה נשחקו האמצעים החוזריים ונישנים, שפגוע באוכלוסייה עצמה.

במקביל נערכו פעולות-חבלה, שזועזעו את העיר בארועי-דמים, ובעקבותיהם הוכו ערבים ברחובות על-ידי קנאים יהודים שואפרי-נקם. אולם גם במישור זה לא נחלו הארגונים העויינים אלא הצלחה זמנית, בת-חלוף.

עוצמת ההרתעה של כוחות-הביטחון הישראליים חבירה את הסיכון הטמון לתושבים הערבים מחמת דרך זו. הפגנות מזור, בתי-מחבלים נהרסו, ומסייתים גורשו או נעצרו מעצר מנילה לעיתים השתמשו השלטונות אף בעונש סגירת-עסקים. הצעדים התקיפים סייעו לבלום התפרצויות-דמים, וועדת ההדרכה הלאומית נחלשה עם הגליית ראשיה בזה אחר זה.¹⁴

אף ארגונים קיצוניים אחרים הפסידו השפעתם. חשיפת שנתית-החבלה ביססה את כוח-ההרתעה.

למן 1970 ניכר תהליך רגיעה מתמיד. בצד נחישות גורמית הביטחון סייעו לתהליך זה הגורמים הבאים:

1. הצלחת מדיניות "הגשרים הפתוחים" וצעדים אחרים, שהבטיחו לערביי-ירושלים קשר רצוף עם אחיהם בשתי הגדות, תוך כדי התגברות התועלת שבזיקה לישראל בדרך זו נהנתה האוכלוסייה בעת ובעונה אחת משני העולמות הנתיך הירדני, תושבי-ישראל, המתגורר במזרח-ירושלים, למד להפיק יתרונות מן המצב המורכב. לעיתים חס על בשרו את ההבדל בין הגישה הגמישה של ישראל לבין אטימות השלטונות הערביים.¹⁵
2. גמישות בהחלת החוק הישראלי, תוך כדי נסיון לאפשר פעילות ארגונים ערביים, וסיסיוע בנייהול עצמי של חיי התושבים — לשכת-המסחר, שהפכה גוף רשמי חיוני בכל הליכי הסחר עם הגדה המזרחית, חברת-החשמל המזרח-ירושלמית, מוסדות-דת, בתי-ספר פרטיים — ובלצידם מוסדות ישראלים, שהעלו את רמת חייו של הפרט והחידרו לחיים מימד חדש, פרי המישור הדמוקרטי — המנסו לביטוח לאומי, התסתדרות וקופות החולים הפכו "מעוזי" השלטון הישראלי.

השלטון הישראלי נהג באיפוק גם באכיפת חוקי-מיסוי, עצם עניינם בעת הפגנות נגדם או בעת השביתה לאחר ההצתה במסגד אלאקצא הוא התייר את תהליכת-האבל המונית לאחר מטרות נמאל עבד א'

נאצר ב'1 באוקטובר 1970, בהשתתפות עשרים אלף תושבים

מסע שקט זה, שהתנהל בסדר מופתי אל רחבת ה-רה"בית, ציין את המעבר אל תקופת-ההתייצבות-משתה התמתנו מאוד ההפגנות, הבעיות וההתפרצויות האלימות, אם כי מדי פעם ניערו שוב גלי-תסיסה; פיתחון המנהיגות הוותיקה, שנמנעה ברובה ממתיוף פעולה עם ארגוני-חבלה מתוך הכרה, שאלה לא יביאו את הנאולה, להיפך — פעילותם תסכך את התושבים עם ואת יש להדגיש, כי הם נהנו לאורך כל התקופה מאהדה רגשית, שביטוייה השתנו מעת לעת,

ראש עיריית-ירושלים, מר טדי קולק מדיניות סובלנית עקבית

תהלוכת-אבל המונית בירושלים לאחר מטרות נאצר השלטון הישראלי נהג באיפוק והתייר

4. "ספטמבר השחור 1970" חיסל את תנועת-המחבלים בירדן, והיא לא נתחיתה עד תחילת שנות השמונים מאז אכן נברו פעולות-החבלה,
 5. מדיניות הסובלנות, שנמנעה העקיב היה למן 1967 עד היום ראש-העיר, טדי קולק, אשר מימש הבטחתו ב"ימים-ירושלים" הראשון, בהדגישו "אל לנו לשכוח אף רגע, שירושלים העיר, עם היותה בירת-ישראל, עיר עברית, הרי היא דו-אתנית, באשר נעשום והמושה אחוז מאזרחיה הם ערבים. דווקא נצחונם הגדול של חיילינו מאפשר לנו היום להפגין רגישות וסובלנות כלפי התושבים הערבים החיים בעיר היות מאות שנים."
- קולק המחיש את תמיכתו גם בתגובות להקמת מצבת החייל הערבי האלמוני בגן נוסייבה והאנדרטה ליד בית-הקברות המוסלמי.¹⁶ מתנגדיו קראו לו "סיף אלאסלאם", חרב-הדת המור

סלמית, אולם הוא התמיד במדיניותו, בהצליחו לרכוש אמו התושבים הערבים;
 6. ניהול עצמי של המקומות הקדושים לאסלאם ולנצרות, כלא התערבות בתפילות, במלחן ובמבטאים דתיים. הגות המוצריה חשות היטב את ההבדל בין שני השל-טנות, שכן תחת הכתר האשמי הוצרו עצדיהן;
 7. מריסת זרועות העירייה, תוך כדי שיתוף-פעולה עם המחתארים בשכונות, שיתוף עובדים ערבים על בסיס שוויון ושילוב השירותים.
 באוקטובר 1969 ערכו הבחירות הראשונות לעיר-רייה, ובניגוד לצפיית הרבים השתתפו בהן 7,500 מצבי-עים ערבים בעלי זכות-בחירה. בפעם הראשונה בתולדות אשכולסיה זו השתתפו נשים בהצבעה.

לאחר כשלון הניסיון הנמרץ לזעזע את השלטון הישראלי בהקמתו, כמעשה-חבלה ובהרס כולל החלה תקופה ארוכה, הנמשכת עד היום, של התנגדות תוך כדי השתגלות, של בטייוויזם מתפרצים בגלים נואים ושוככים, כשהת-מורה מתבטאת במעבר מימרי מזוויתי ל"עמידה עקבית", והגדרתו הקולעת ביותר היא הטחת דברים גלוייה כלפי הנישאלים.

"אנו נסיף לשבת בירושלים, נוליד ילדים ונוקח מכם מענקי ביטוח לאומי בשבילם, נחנך אותם על חשבונכם, נעשה אתכם עסקים ונרוויח כסף, נשתמש בחופש-הדיבור שלכם ונקרא לבני עמנו להחזיק מעמד. נגלל את הדמוקר-טיה שלכם ואת רגישותכם המוסרית כדי לשפר את תנאי-חינוך לא יתון לכם שום עילה לזרוק אותנו מכאן. נעצם שישבתנו נזכיר לכם בכל יום, כי בעיית ירושלים לא נפתרה".
 אך ארגון השחרור הפלסטיני לא הסתפק באמצעי-המאבק הכלוליים בהצגה זו. בשנים האחרונות התבצעו פיגועים, אשר גרמו שפיכות-דמים, ובעקבותיה התפרצויות-זעם בקרב חוגים יהודיים קיצוניים. בדרך זו נוצרה מער-בולת גלילאומית, שהלכו ונברו בשוליהי 1986, לאחר רצח בחור הישיבה במעלה האיילית, ובחדשים הראשונים של 1987, שבהם שוב חודשה מעלת הסכניאום הערבים ורימון הוטל על חיילי משמר-הגבול.
 אין ספק, שאירועים אלה יוצרים מתיחות אדירה, אך אין הם משקפים את התהליך בכללו, וזה נושא בתוכו מגמות חיוביות איכות-טחול.

מוקדי מתיחות 1970-1987

הרהיבת - חרם אישריף

מיד לאחר כיבוש הרהיבת הורה שר-הביטחון דאז, משה דיין, להסיר את דגל ישראל, שהונף על מסגד כיפת הסלע, וציווה למנות את כלונות הצנחנים שהוצבה ברחבה. הוא ציווה להשיב את האחריות לסדר לוי הסאדאנה, הזקיפים המוסלמים המסורתיים, ולסגור את האתר בפני מבקרים.
 שבט 67 ו-17 הכריז דיין על היתר כללי לכל המוסלמים ביהודה ושומרון ואף מקרב ערביי-ישראל להתפלל בחרם אישריף, ואכן ביום השישי שלאחר מכן התקבצו 5,000 מתפללים במסגד אלאקא - כרבע מהם ערביי-ישראלים,

שעד אז מעט מהם השלטון הירדני זכות מילוי-מוצאו זו. גישה זו הבישלה גם את הנוהג האוסר תפילת יהודים באתר מתוך נגמה למועז קניטור הציבור המוסלמי. היה זה צעד שהורתו תבונה מדינית, החותרת ליצור איזון עדין בין יהודים לבין ערבים בתחום רגיש ביותר, המחייב נגישות הדדית.
 ריטון עצמו זה, שגורה ממשלת-ישראל, עורר ביקורת חריפה בקרב חוגי יהודיים קיצוניים, אף הונשה עתירה לבית המשפט העליון - שבשבתו כבית משפט גבוה לצדק - לצוות על ביטול האיסור; אך נומוק שמירת הסדר הציבורי הכריז את הכף.¹⁷

גם הסערה שנתחוללה בינואר 1986 לא שיתנה את הנוהג, שמכוחו מוסיפה הממשלה למועז גישה להר-הבית מיהודים המבקשים להתפלל בתחמוין.
 בהקשר זה הר הראוי להדגיש, כי הרבנות הראשית אסרה את העלייה להר-הבית מטעמים שונים לחלוטין, שמקורם בהלכה, תוך שאיסור זה מחוק את כוחה של החלטה המדינית להתמודד מול להצעים של קבוצות הריגות בקרב היהדות הדתית.¹⁸

הנושא בכללו לא ירד מן הפרק, אך על ההר עדיין מתנוס-סות הודעה ואזהרה בארבע לשונות, לאמור: "איסור לפי דין תורה לכל אדם להיכנס לשטח הרהיבת מפני קדושתו".¹⁹ "איסור" זומה הוטל על-ידי המופתי של ירדן בפתאום המזהירה לאמור: "אין המוסלמים צריכים להתפלל במסגד אלאקא, כל עוד הם מוזמנים לכך על-ידי אויבי האסלאם יכול המוסלמי להתפלל בכל אתר כמאמר הנביא". אך זו הייתה תגובה נמרחת להחלטה האיסור. מאז נותרו המסגד-דים מקום תפילה למוסלמים בלבד. מדיניות זו יצרה רגיעה מסויבת לאתר עד להתקפות, במשך יום 21 באוגוסט 1969, כשתייר אוסטרלי חולה-יבש הטיל אש אל מנור נור אדון במסגד אלאקא, שהיה אז ריק ממתפללים.
 הצתה זו חוללה מדורת-איבה, שהרהיבת שמשלה זור, ושוב נורק לחלל איום יהיאה, מלחמת-קודש כנגד ישראל, שבה יפתחו מיליוני מוסלמים בעולם.

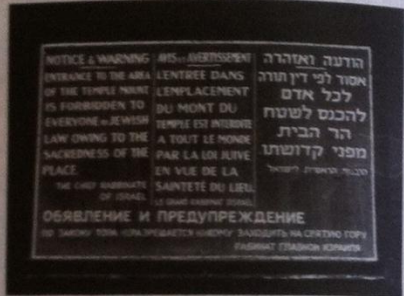
דומה היה אז, כי שוב לא תכבה הסערה - אך החיים שבו למסלולם, כשממשלת-ישראל נוקטת צעדים להרגעת הרוחות.
 הסופה הבאה התחוללה בפרוס שנת 1986, עם הנסיון לחדש את זכות-תפילה של יהודים בעת ביקור ועדת-הנמים של הכנסת. אך גם על דעת במוצות-הימים, כשהממשלה נחושה במדיניותה לשמור על האיזון העדין, תוך כדי בלימה תקיפה של חוגים לאומניים קיצוניים משני העמים.

הכרת-החשמל המזרח-ירושלמית

במוסד זה נאגר מטען רבי-עוצמה, תרתי-משמע: "הכרת-החשמל למחוז ירושלים הירדנית" היא גוף כלכלי מרכזי בעיר. תחנת-הכוח שלה מצויה בשועפאט, והיא מספקת חשמל ליישובים רבים מחוץ לירושלים.
 רוחו אלהטיבי, הרוח החיה בשקיום העיר לאחר מלחמת תש"ח, הוא שהחיה את התכרה ב-1956 ויכהן מאז כיושב-שלה - עד הגלייתו במרס 1968. עדיטרתו כיהן כיושב-ראש מועצת-המנהלים אנואר נוסייבה, שרהחוף לשעבר בממשלת-ירדן. המכיל הוא מונטייר אבו קעד, בן אחת ממשפחות הקאדקה המוחסות.

* מסק-הלכה של המופתי.

לאחר איחוד העיר ניצבה החברה כשלוש איתון מול כל נסיון לשלב בה צגונים מטעם העירייה הישראלית. היא אף לא הייתה מוכנה לכל הסדר במסגרת חויבויו שלה לצורך מתן השויון לחברת-החשמל הישראלית לספק צורכי השכונות החדשות, שהוקמו במזרח-העיר, אולם היא לא הצליחה לעמוד בליח הביקוש האדיר, כשביתיים שילשו אף הצרכים של הערבים והצפה צריכתם.
 על רקע זה נאלצה לרכוש חשמל בצורה נון החברה הישראלי, אך היא הוסיפה לשמור על זכויה במלוא, כשהיא

שלטים בארבע שפות איסור תפילת יהודים בהר הבית

ניצבת מול האתגר שבחובה לשרת צרכנים ישראלים חסד-נים, שאין להם אמון ב"חשמל ערבי".
 תקופה מסויימת הסתכם הנסיון בתוצאות חיוביות חרף חיובים רבים בשל קשיי תקשורת ולמרות מדיניותה של החברה המזרח-ירושלמית "להתעלם" מיסמלי הכיבוש הישראלי, כגון שמות עבריים של השכונות החדשות, אולם הקושי העיקרי נגנלה דווקא בצד התקציבי.

החברה צברה נרשן כספי עצום, ובפברואר 1986 הגיע חובה לחברת-החשמל הישראלית, המספקת 92% מתצ-רוכתה, לסכום של 12 מיליון דולר.

ברוב היה לכל הצדדים, כי אין זה "חובי רגיל, וכי חדישה למרעונו נישאת גם אופי מדיני מובהק. המשאומתן להסדר מתנהל, למעשה, בין ממשלות ישראל וירדן. באמצעות שגריר ארצות-הברית נתבקשה ירדן לשלם את חובותיה של החברה המזרח-ירושלמית, תוך כדי איום לפתוח בהליכים משפטיים העלולים לגרום הפקעת זכויו החברה, שעומד למגו בינואר 1988.

ממשלת-ירדן תבעה כתנאי להיענתה לדרישה זו הארכת-תוקף הזכויו והגזלת מחיר החשמל, שאותו מספקת החברה הישראלית.
 כיתיים הסכימו העובדים הערבים לתנאים, שהגיעו במגיהם נאמן, ובכללם הסכמה למעורבות ישראל וירדן בעי-השעדים, עבד אבו דיאב, הודיע על עמדה זו בפומבי.²⁰
 המשבר הכלכלי כרוך בסמל לאומי, שחברת-החשמל

המזרח-ירושלמית מגלמת בעיני הציבור הערבי ממשלת-ישראל ונלמה התחשבות מירבית במשאר זה, אולם מצבה הכלכלי של החברה מוסיף להתדרדר. ייובש-ראש מועצת-המנהלים שלה, עדי אנואר נוסייבה, נפטר ביום 22.11.86, ומאז ממלא את מקומו חנא אנואר, התובע הארכת הזכויו עד ל"פתרון בעייה הפלסטינית". לידיו "אין עצמאות תחת כיבוש", והוא מוכן להוציא מתחום סמכותה של החברה את הספקת החשמל ליישובים יהודיים, כשהוא זורח את הביקורת בשטחים על הסכמה זו בסכניו אותה כצעד שבאנוול לאומית. "אני משוכנע, שהלפסיק-הלאיר את ההתחלשות הוא לבטיט עיניו לאומי זה אינו ויתור, לו הייתי מגול את החברה בעבר, הייתי מסרב להאיר אותן בכלל" (ד"ר ש.א.א.).

בדידת-החוקים

למן איחוד העיר מודקרת הבנייה הבטחתי-חוקית כחומת-קמץ מרי העורפים האיום:
 1. העדר תכנון מקיף מונע מתן היתרי-בנייה לתושבים הערבים.²¹
 2. הגברת כוחות-הבטייה והעלאת רמת-האימים החריבו את מסדרי-הבנייה למעורים מרימים.
 3. מסינות יצירת "שבדות מוגמרות" על-ידי בנייה ערבית. על רקע זה נוצרים חיובים יום-יומיים מתמידים, המ"קוח על הבנייה בירושלים כולה הוא יסודי ונאגר, ובעקבותיו מגשים כתבי-אישום רבים לבית-המשפט לעניינים מסוימים.

כאן מתחבט השופט טבח שיקולים נוגדים - הוא חייב לפסיק בהתאם לחוק, אך עם זאת ער הוא לפציאות הסכנות לפיכך נראה, כי בסקי-הזכויו הם בדרך כלל "עתיים" יחסית, אולם אין גנישה זו כדי לפתור את בעיית-המסודה.

רוב ימות-השנה שרוייה העיר המאוחזת כולה באווירת-חילון רגילה, רועש, שולבת ניגודיה, אולם מעטם למעם שוב נעור הסכסוך ומתלהב - "כימרי-זכויו", שהם רבים למדי - עקב התנגשות בין קטאים משני העמים, בשל מעשה-חבלה ומינעו או ממתת תחושה מתאופית של מחנה זה או אחר, שהגיעה השעה לתוכרת באשר לזכויות האזמויות.

עמנות אפיטה

איחוד ירושלים חייב בפני ישראל אתגר של היסום עקרון חופש-הביטוי במזרח - למרות חדישה הכרורה שבסכנה הטמונה בעמנות ערבית נוטה להסתם.
 עם זאת ניתן בנובמבר 1986 שויון לעטון "אלקודס" לזופע ללא הגבלה מרימת מחמד אבו זולף, אשר נחשב מקורב לשלטון ההאסיסי.

תחילה היה זה ביטאון יחיד, ונלוותויו שוקפי את סכך המציאות עשירת-הסחיתות. העיון נקט קו לאומי, והגיש את ההתנגדות ל"כיבוש הציוני", אולם נמנע מחסות. שורכי-הזכויה בנרות מוליטיות ושורון מיוחד לחיך "בין הטימית". גמישות זו ניתן להחשיב כשימור הכא.
 בשנת 1981 ביקש משה דיין את כותב שורות אלה להציע לעורך "אלקודס" להסיר ראיון עמו על הבעת האוטונומיה החד-צדדית. כללפניו למחמד אבו זולף והצגתי בפניו הצעה זו. הוא ביקש ממני שרות לשקול עמדתו, כשהוא מבטוי לי, כי עליו לזיוויץ במסגרת-העיון.
 לאחר יומיים הודיעני שהוא מצטער. אין הוא יכול, אך

הוא ישמח לפרסם קטעים מספרו של דיון: "הלצח תאכל חרבי". דיון לא וותר וביקש ממני להמשיך "ללחון". לבסוף נמצאה הפשרה: השתן לא יראוין את דיון, אולם הוא יפרסם ראיון עמו, שיופיע בעתונות העברית המתרוח מצאתי בענין דיון, ובעקבותיו נערך ראיון עמו על ידי סופר "הארץ", יהודה ליטני, ששימש "נשר" לעזון "אלקודס", מה שקרוי בערבית "המזל הצלול".

בעקבות עזון "אלקודס" החלו להופיע במזרח העיר שני עתונים יומיים נוספים: אלפנד וארבעב. למן גילוינם הראשון הם נקטו קו לאומי קיצוני, תוך כדי תמיכה גלויה בפת"ח, ולעיתים גרמו להתבטאויות שלהם לסגירתם. מאוחר יותר הכריזה ממשלת חופש הביטוי, והם שבו והופיעו, מבלי שיוותרו על הלחימה ב"השלטון הכבוש".

מאדך ניסא, נסגר ב-1986 היומון "אלמית אק", שהיה ידוע כבטאון הפלג של ג'ורג' חבש. מלבד העתונים היומיים צפו שבשנים רבים, שלא תמיד החזיקו מעמד. בין כתבי העת, שנסגרו בשנתיים האחרונות, ראויים לציון "אלענד" ו"ארשאני", שבעונותיהם של ג'ורג' חבש ושל אדב, שהוצאו על ידי נאמניו של נאף חואתמה, בשנת 1977 החל להופיע שבועון חדש - "ארטיליה", בטאון

בניין חברת החשמל המזרח-ירושלמית
גוף כלכלי מרכזי

המפלגה הקומוניסטית. גם הוא נקט קו קיצוני, והפצתו נאסרה בשטחים עורכו הוא מנהיג המפלגה, בשיר ברוג'י.

שבועון נפוץ למדי הוא "אלבאדר אסיאסי", בעריכת ג'אק חזמו, בן העדה הסיריאנית. גם בין דפיו ניכרת תמיכה ברורה בפת"ח.

בסדרת כתבי העת, שארגון פת"ח ניצל מאחוריהם, ראוי לציון השבועון "אלענדה" - השיבה, שהרוח החיה בו היא ריימונד ארטיל, ועורכו הוא אבראהים קראאעין מוסלאן.

במזרח-ירושלים יוצא גם שבועון נשים, הזוכה לתמונה רבתי. עביר, דהיינו "ניחוח". עורכו הוא עטאללה נג'אר, ערבי-ישראלי מן הכפר עראקה שבגליל.

מן הגליל מגיע גם השבועון סנאך, היוצא בנצרת ומופץ עקרב האוכלוסייה הערבית במזרח-ירושלים.

יותר מכל גוף אחר. חנא סניורה, עורך "אלעג'רי", הוא אחד מבגליל-היומה לקירוב עמדות ירדן ואש"ף, והוא נימנה עם

חברי המשלחת הפלסטינית, שיצאה בדצמבר 1985 לעמאן מתוך נמנה לשכנע את אש"ף להכיר בהחלטות 242 ו-338 של מועצת הביטחון. רוב חברי משלחת זו היו אנשים מן השטחים, ועמו ייצג את מזרח-ירושלים אנור אלחסיב, מושל המחוז לשעבר, אשר יצא בפברואר 85 בנאום חוצצ'להבות למען אש"ף בעצרת זכרון לפחד קואסמה, שמעריכה בביה"ס הלאבראהימיה, ובעת האחרונה רבו התלונות נגדו על הסתה נגד ישראל.

עורך "ארבעב" לשעבר, אברם הניה, שידך היה אף הוא לינבחרת הבכירה של אש"ף בשטחים. בעקבות צו גירוש שהוצא נגדו בשלהי 1986 עזב את הארץ.

אין ספק, כי אמצעי-התקשורת הערביים תומכים רובם ככולם באש"ף, על פלגיו השונים, ואינם נרתעים מעימות חריף עם השלטון הישראלי.

יסודות פוליטיים נוספים

"ועדת הכבושה הלאומית" שוב איננה פועלת, אולם בחלק נוצר וחשים גורמים אחרים, החרדים לשמור על נחלת ההתנגדות ומלבים אותה מדי פעם להפגנות, לפעולות מחאה ולהתקסות הנערך בעיר.

הם אינם להוטים להזדקק לעין, ולעיתים מתעטפים באי צטלה אקדמאית, כגון המכון ללימוד פלסטיני הקרוי "הספ" רייה הלאומית" בסוף רחוב צלאח א-דין. באותה מינה נמצא אף התיאטרון הפלסטיני "אלחקאנאטי", שם אף מלון "המושבה האמריקנית", המשמש אכסנייה למסיבות העתונאים של חוגים פוליטיים בגדה. במשרדים באותו בניין שיש מינתי אף שוכנים עורכי-דין ערבים, המתמחים בהגנת עתירות לבית-המשפט העליון בשבתו כבג"צ נגד גירושם, מעצרים מנהליים והפקעות קרקע.

בקביעת שכר-הטרחת הם נוקטים קו "ציבורי", לפי יכולתו של הנערך.

בתשלובת מובנים אלה נערכים כנסים רועמים, ישיבות כמעט חשאיות, פגישות עם מדינאים זרים ועם עתונאי-חוץ כאן "מתאמים עמדות", מנסים לגשר בין זרמים שונים של אש"ף.

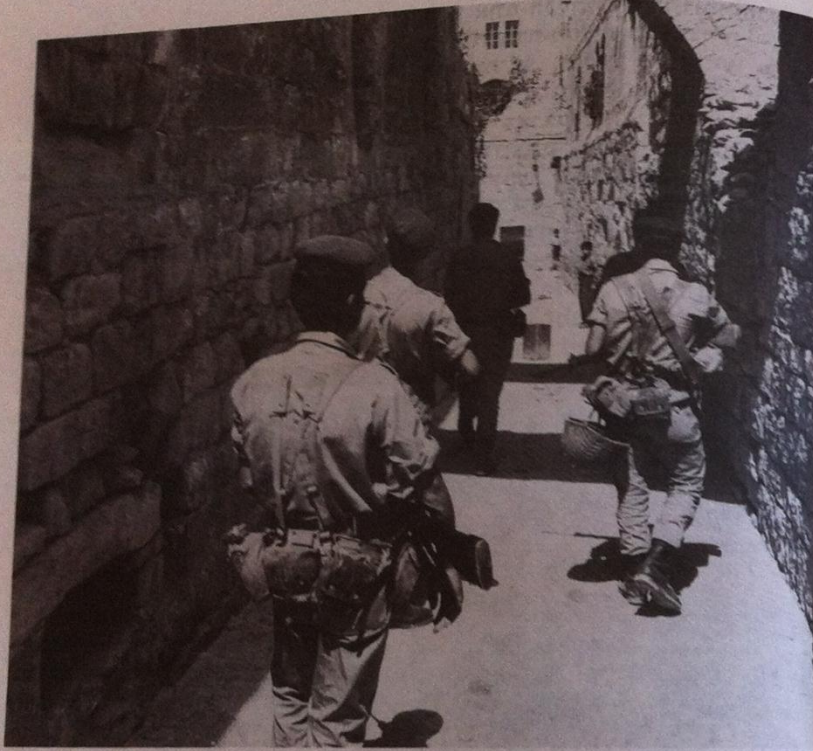
בראש ה"מכוון", הקרוי גם "מטה אש"ף" בירושלים, עומד פייצל חוסייני, בנו של מפקד הכנופיות הערביות בארץ זור ירושלים במלחמת תש"ח, עבד אלקאדר אלחוסייני, שנהרג בקרב על הקסטל בעת מבצע "חנשור" 22.

הוא איננו מובטל, אך השפעתו רבה כדמות מפשרת בין תמישות נוגדות שבבו מטרות ההנהגה הפלסטינית התוססת. במה שמכונה "בנייני האומה הפלסטינית" נפגשים עורך "אלעג'רי", חנא סניורה, סרי נסויבה וזוהיר אראס, עורכי "אלמואקש", גם כתבי השבועונים "ביאדר אסיאסה" ו"אלענדה" משתתפים דרך קבע בוועידות הגועשים ב"מוע' דון" ההנהגה לא-רשמית זו.

היחס של השלטון הישראלי כלפי מעוז זה של אש"ף בתוככי ירושלים משקף את הגישה הגמישה הנוקטת במ"ש שורים שונים ומגוונים.

כל עוד אין הפעילות גולשת לתכנון פיגועים, נהגים "המטה" מחופש מלא, ומכאן השימוש שעושים בו מנהיגים מן הגדה. הוא הדין בבית האיגודים המקצועיים בבית חנינא, או ב"מועדון הבוגרים האקדמאיים" בשחי' גראח.

עם זאת אין ספק, כי בכל אחד ממרכזים אלה טמון מוקד-התסיסה רבתי, שעלול להציג בכל רגע שלהבת על רקע המתחים הקיימים.

פטרול ישראלי בסימטאות-ירושלים
בצד שמירה על הביטחון

הערות

- 1 ראה עוזי בנימין, **ירושלים עיר ללא חומה**, הוצאת שוקן, ירושלים תשל"ג, עמ' 23-22.
 - 2 נשיא-המדינה כיום נשא את המפקד מפקד כוחות צה"ל באוור, או בלשון פחות רשמית, "מושלח הצבאי של הגדה".
 - 3 סיוכום תמציתי של תוצאות-התקבות ראה מירון בנבנישתי, **מול החומה השנונת**, הוצאת וידינפלד וניקולסון, ירושלים, 1973, ע' 120.
 - 4 בנימין, ע' 29.
 - 5 עמ"י בנימין, ע' 32, ההדגשה שלי, מחבר המאמר.
 - 6 הוא שימש אף בורר מוסכים בסכסוכים שונים שלא-על-מנת לקבל פרס ("מחכים"). ראה אורי טנגדל, **התפתחות מוסד התחכים בקרב הח' לאילה במזרח-ירושלים**, ספר זאב וילנא, הוצאת אריאל, ירושלים, 1984, ע' 165 טו ב.
 - 7 קיית תש"ז, ע' 2690.
 - 8 ס"ח 499 תשכ"ז, ע' 74.
 - 9 ראה בעניין זה מאמרו הממצה של יורם בריסלע, **אכפת-החוק בירושלים המזרחית**, קובץ ירושלים - היבטים משפטיים, עמ' 30-27.
 - 10 בנבנישתי, ע' 142.
 - 11 ספר החקים 542 תשכ"ח, ע' 247.
- השוהו בבנבנישתי ע' 143 עם מאמרו של פרופ' שאול ב' כהן **ירושלים המאוחדת - כורה גיאופוליטי**, יהודה ושומרון, מריקים בניאורפיה ישובית, אוניברסיטאות תל-אביב, בר-אילן, ירושלים, תשל"ז, ע' 458 ו-11/85.

אלי בוגל*

יהודי התפוצות ומלחמת ששת הימים

מלחמת ששת-הימים הביאה לתחילת ישראל וציה של הגולה היהודית, כפי שמלחמת יום-הכיפורים עתידה להביא ליודאציזציה של היישוב בארץ • במהלך השנים נהייתה מדינת-ישראל לעובדה בלתי-מעוררת במציאות החיים היהודיים • צורת המשבר של המלחמה העמיסה את האחריות כולה על הערבים • ההמתנה הייתה חשובה גם כדי להדגיש בפני העולם ויהדות-העולם את תחושת-החנק, שבה ניה העומנו • לא היה הבדל משמעותי בין תגובות הקהילות היהודיות – על אף הבדלי המשטר והמגמות במדינות השונות. היו אלה ימי-אימה מהולים בהתעלות-נפש • "הרחוב היהודי" נעלם מן הנוף המערבי, אך המלחמה איחדה את כל היהודים • הורים מודאגים בשיקאגו שלחו מברק לבנם הלומד בירושלים: "חזור הבית בייחוד". תשובת-הבן: "נמצא בבית."

* ד"ר, היסטוריון של "בית-התפוצות" וחבר קיבוץ בתים

בואו אתם הבייתה" • התרומה הכספית היוותה צורה מיידית של הזדהות – בצד התרומות-ים ומתנדבים שהגיעו • עם התפוכה במלחמה באו ההקלה והגאווה – ורק מארצות-ערב היו שנאלצו לברוח בשל הזדהותם • בעת המלחמה נתעוררו לבטים אידיאולוגיים בקרב צעירים יהודים בארה"ב • שהתנגדו למלחמת-וייטנאם • ההתלהבות הגדולה ששכה לאיטה. האכזבה הגדולה – העלייה הגדולה המקווה לא הגיעה. אך למרות זאת ניתן לראות במלחמת ששת-הימים נקודת-מיפנה בייחסי-ישראל והתפוצות.

הגיוון הקר מסמן את שנת 1948 כתאריך מכריע, מעין קו פרשת-המים בדברי ימי העם היהודי בעת החדשה. במרפסקטיווה הקצרה של פחות מארבעים שנה אני נוטה לחשוב, כי שנת 1967 חשובה יותר. יהודי-העולם למען הקמת-המדינה, נגד מדיניות סגירת-השערים של הבריטים, על התרמה כספית לקניית-נשק, לקליטת-העקורים... כל אלה נכונים במישור המימסדי ובארצות מסוימות. אולם בכל הקשור בעומק החוויה הכלל-יהודית, הרי מיליונים טרם התאוששו מן הזעזוע האישי, המשפחתי, בעקבות השואה.

סוף שנות הארבעים ושנות החמישים הינן שנות שיקום רגשי, כלכלי. מאות אלפים נעים עדיין על-פני כדור-הארץ – ולא רק בכיוון ארץ-ישראל. בקהילות השונות באירופה ומתוכם עדיין בתקווה לניצולים נוספים, תרים אחרי-יתום מים מדורי חיפוש-קירובים מרכזים התעניינות כללית בעיית של הזרות-רכוש, של קבלת אשרות-כניסה, של אישור-השייה ושל הקמת משפחות חדשות מעסיקות רבים בדיוק התפוצות הילודה היהודית בשנים אלה מהווה מדד אובייקטיבי של תהליך השתקמות משפחתית זו קהילות צפון-אמריקה נמלות את מימדי-הזוועה, מעולות למתן עזרה ליהודי-אירופה. המהגרים החדשים המגיעים אל מעבר לים, בגר-משפחה, יוצאי אותם הערים והעיירות או סתם יהודים, נקלטים על-ידי ועדות מקומיות בכל שטחי-החיים החדשה לפתרון לאומי פוליטי נחשבת כעשית צדק לאחר השואה, אולם הזדהות פוליטית זו מתחלפת עם הצורך בהזדהות ובתמיכה ביחידים, בגני-משפחה בכל אתר ואתר, מתן זכות עלייה חופשית והקמת מדינה יהודית ריבונית תפשים כנדרשית וחינוכית, בעיקר לגבי הפליטים והיישוב הארצי-ישראלי, אולם אין הדבר מהווה צורך קיומי ישרי לתפוצה הגדולה בצפון-אמריקה, למשל. הם רואים עצמם אפטרופסים על אחיהם באירופה ובמזרח התיכון, ולא כתלויים בהם.

19 השנים של הקיום הריבוני יצרו מציאות יהודית כלל-עולמית חדשה. נרקמה מערכת-יחסים חדשה, מפעלי ה"יונדס", המגבית, המאבקים הפוליטיים המשותפים, נוכי חות שגריים ישראליים במרכז כל אירוע יהודי חשוב בכל קהילות העולם המערבי, הצלחותיה של מדינת-ישראל בעיני אומות-העולם בשטחים שונים, צבאיים, כלכליים וחברתיים (קביוצ, בקליטת-העולים), הסגנון החלוצי המקורי של החברה היהודית הריבונית – כל אלה מילאו את יהודי העולם גאווה הולכת וגדלה. מדינת-ישראל פסקה מלהיות מקלט לעקורים ונהייתה מציאות מרכזית של הקיום היהודי.

לאט-לאט נשכחה החלוקה של הרחוב היהודי עד למלחמת-העולם השנייה, כאשר הרוב המכריע היה אנטי-ציוני במזרח-אירופה שלטו האורתודוקסיה הקנאת והשמאל הפועלי ביד רמה על רוב הציבור. במערב החוקו גידוים הזרמים הליברליים והמתבוללים למיניהם את ההנה אלה וגם אלה ראו במיעוט הציוני הפעיל, התוסס, המיליטנטי, סכנה מסורת גלותית בת אלפים ועתור על תהליך-ההשתלבות במציאות הדמוקרטית או הסוציאליס-טית. פתאום הציונות איננה עוד תוכנית חלומית, אלא עשייה ממשית המעוררת פליאה כללית. המתבוללים מגלים, כי קיומה של מדינה יהודית ריבונית איננו מסכן את מעמדם כאזרחים של מדינות אחרות, נתפוך הוא – העובדה, שאינם מזהרים אלה, מוכיחה לל, כי הוועם אזרחים בארצות-מושבים איננה בלתי-ברירה אלא מתוך בחירה.

העם היהודי נתפך רובו ככולו לפרו-ישראלי. רבים מוכנים אמילו לזהות את פרו-ישראליותם בשם ציוני, כאשר אין מדובר בציונות של עלייה, אלא בתמיכה חומרית ובאדה רגשית למפעל הארצי-ישראלי.

אומנם, המפעל הזה ידע יזעועים רבים עד 1967, אולם הדברים לא היו חד-משמעיים. מלחמת-סיני הייתה למבצע קצר, שלא קדמו לו מירמח וחרדה דומים. הוא עמד, למעשה, בצל מבצע-יזעוע של המעצמות הקולוניאליות – צרפת ובריטניה. הביקורת החריפה, האמריקנית-סובייטית,

נגד הפעולה ה"אימפריאליסטית" הציגה לעיתים את ישראל כמשרתה של "יראקציה", לא כיוזמת ראשית. לכן הסתפקו ידירי-ישראל בעולם בהדגשת השוני בין המגמה האנגלית-צופתית לבין צורכי-הקיום של מדינת-ישראל. הדגשה זו במציאות מדינית עולמית מורכבת, כולל הסתייגות של גור-מים ציוניים וישראליים מסוימים מן המבצע עצמו, לא הצריכה התניית טוטלית.

מלחמת ששת-הימים פרצה על רקע שונה לחלוטין. במשך השנים נהייתה מדינת-ישראל לעובדה בלתי-מעוררת במציאות-החיים היהודיים; היהודים לא רק התרגלו אליה אלא החלו גם לווחתה כמרכז החוויה היהודית בעיני הגויים ובעיני עצמם, ללא שום קשר עם השקפותיהם הציוניות או הבלתי-ציוניות, לפתע השתלט המשבר המזרח-תיכוני על כותרות העיתון. נות העולמית במנותק מקשר ישרי לעימות הבינעושי, צורת המשבר העמיסה את האחריות כולה על הערבים והעמידה את ישראל באור חיובי בעיני כל גורם אובייקטיבי. לתהליך התפתחות המשבר עצמו, מן ההפתעה הראשונית עד הנצחון, יש תפקיד חשוב בעיית האווירה החד-פעמית, שנוצרה בכל הנולה:

1. מתיחה מפתיעה לחלוטין בצורת התגרות מצרית;
 2. תקופת-מתח אימתני, כאילו מדינת-ישראל עלולה להחרב;
 3. התפוכה מהירה עם פתיחת הקרבות והנצחונות הרא-שוניים של ישראל;
 4. מעבר מדהים מהסרת האיום הצבאי עד להשגת יעד בלתי-מצופה – שחרור-ירושלים.
- אין ספק, ששני המרכיבים האלה – הדי-משמעויות בחלוקת האשם והצדק בין ישראל והתפתחות המשבר מביאה עמיקתה לגארה רמא – מסבירים את עוצמת התגובה היהודית בכל תפוצות-הגולה. הבה נעקוב אחר התפתחות זו.

כרעם ביום בהיר

יום העצמאות הי"ט של מדינת-ישראל היה אמור להיות אירוע משמח ושיגיתי גם יחד. רבים היהודים, בעיקר מארצות-הברית וממערב-אירופה, המתכננים את ביקוריהם התיירותיים למדינת-ישראל בתקופה שבין פסח לבין יום-העצמאות. זוהי עונה טובה מבחינת האקלים, לאחר הגש מים ולפני חומו של הקיץ המזרח-תיכוני, והיא מספקת שני אירועים מרכזיים, אחד דתי – סדר פסח, אחד בן זמננו – חגיגות-העצמאות. מפגש המחזורים של לוח השמש ושל לוח הירח הוסיף בשנת 1967 את זהות התאריכים עם שנת 1948 ה' באייר ח' ל'ב' 15 במאי – ובצורה אחרת יום מודיעות כל תחנות-הרדיו בעולם, צבאי-מזרחי חוצה את התעלה ומתמקם במדרס-סיני. באותו ערב רואים על כל מרקעי הטלוויזיות את הרגלים ואת המשוריינים נוהרים מזרחה, אל הגבול הישראלי. גישה שבועיים זוהי "חגיגת" צילומים, העזרות ואיומים, הנה גישה שנת החשבון הסופי – נאצר מודיע שאם רוצים מלחמה – יקבלו מלחמה; קברניטי-המדינה היהודית שומרים על "פרופול" נמוך – מבקשים שלא להוציא את חילי-האויב, מונים אל הממשלות ואל דעת הקהל בעולם כדי להעמידם על חומרת-המצב מנהיגי-ערב נמשכים, צוהלים, חותמים, משפטים ידיים.

מנהיגי ישראל, בהתאפקותם, כאילו מחזיקים את תחושת האיום הערבי ריכוזי הצבא המצרי והסורי על גבולנו, סגירת המיצרים, ההסכם הירדני-מצרי וההתפיסות הפומביות חסיין-שוקירי, הקריאה לנייד וההפגנות ההמוניות בבירות-ערב – כל אלה היו למציאות, שכל יהודי, בניר ירוק או במוסקוה, יכול היה לראות ביושבו בסלון שלו, מול הטלוויזיה.

ההבדל העיקרי בין מנהיגי המדינה ורוב תושבי לבין

יהודי-התפוצות איננו באשר לראייתם את כוונתם הברורה של הערבים, אלא בהערכת יכולתם לממש את איומם. לישראלים ברובם היו אמונה וידיע, שאין האיום הזה עשוי להתממש הודות לכוחה הצבאי של ישראל, שהוכיח בעוד מועד בלל התייחסותנו הרצינית לממשות-האיום אולם שורד נאלצה להבהיר את חומרת-המצב לעולם כולו. הדגשת רצינות כוונת הערבים הייתה נחוצה לישראל כדי להראות את הצורך הצודק בתגובה יוזמה. היה צורך להד-

ברחוב יהודי בניו יורק, 1890
רחוב הולך ועלם...

הפוליטיות הבורעות – פרופ' ריימונד ארון הצרפתי, מומחה עולמי לסוציולוגיה מדינית, צרפתי ברמי"ח אבריו, אשר הירבה כל חייו להדגיש את העדר כל יסוד יהודי בתרבותו, בחייו ובחשקפיותו, דמת של מדען חילוני, רציונליסט, בלתי-יתון לתנודות רגשיות. אותו ריימונד ארון עונה לשאלת מראיון: "אם מדינת-ישראל תעלם, חיי ישארו נטולי-משמעות". התשובה כה מהימה, עד כי לאחר הנחון ימהר ארון להסתייג ממנה: "איבדתי את חושי-המדינות", יאמר. זהו בדיוק מצבם של מיליוני יהודים, המגלים להפ' תעתם, כי מדינת-ישראל הפכה למרכיב חיוני של קיומם הגלוי.

התגובות באו בעיקרן מארצות-המערב, שבהן היהודים חופשיים – מקודי-המעלות היו בארצות אנגלו-סקסיות – ארצות-הברית, קנדה, בריטניה, דרום-אפריקה, בארצות מערב-אירופיות – צרפת, בלגיה, איטליה, ובדרום-אמריקה – אורוגוואי, ברזיל, ארגנטינה ומקסיקו. לארצות אלה יחסים שונים בין הממשל לבין מדינת-

ישראל. מעמדם של היהודים מותאם הלכה למעשה למסורת מקומית ייחודית, מעבר לעובדה החוקתית של שוויון הזכויות בארצות אנגלו-סקסיות. הנחיה היהודים לא רק משוויון אזרחי מלא, אלא שקשריהם המיוחדים עם מדינת-ישראל מוכרים כלגיטימיים לחלוטין. בארצות דרום-אמריקה, האומיות המקומית הרבה יותר רגישה וקנאית, חשד-התאמנות הפכה מרחף כל אימת שהיהודים מדינאים יתר-על-המידה את הודותהם עם המדינה היהודית המסורת הדמוקרטית פחות יציבה, והאטישטיות עדיין חזקה מאד. בארצות אירופה המערבית, ובעיקר בצרפת, התמיכה הרשמית נעה בין מדינת-ישראל לבין ארצות-ערב הקרובה לעולם הערבי חזקה מאד, והאינטרסים בניין-הנפט (איטליה) וכן החישובים האסטרטגיים הכוללים מבי-אים את הממשלים האלה להישמר מגינוי חריף של המדי-ניות הערבית.

כל ארץ, כל משטר, כל מדינה ומגמותיה השונות. אולם כמעט שאין למצוא הבדל משמעותי בין תגובות הקהילות היהודיות. דעת-הקהל והמימשל האמריקניים מביעים הבנה עמוקה ביותר לצרכיה הבטחוניים ולעמדותיה המדי-ניות של מדינת-ישראל. לעומתם עיין נשיא-צרפת ומהר, כי המדינה הראשונה שתפתח באש לא תזכה בתמיכה של צרפת. חלק מהעיתונות הצרפתית, בעיקר השמאלנית והימ-נית, מתנכר לעובדה, שהסטטוס-קוו משרת את המגמה הערבית האנטי-ישראלית. אך אין למצוא הבדל עקרוני בין עמדת יהודי-צרפת לבין עמדת יהודי ארצות-הברית.

הרחוב היהודי

כל המשקפים מאוחדים בצינים הופעת חזיון, שנעלם מן הנוף המערבי בשנים האחרונות – "הרחוב היהודי". מאז מלחמת-העולם השנייה נמוגו הריכוזים של אוכלוסייה יהודית עממית, ענייה, ברובעים צפופים בעלי צביון לשוני וחיצוני ייחודי. היהודים "התברגנו" בלונדון, בניו-יורק או במאריס. הם התפזרו ברובעים בורגניים, עזבו את המקצו-עות הייחודיים – בעלי-מלאכה, חנוונים ועלונים – ובל-בושם, בלשונם ובהופעתם הם דומים בכל לבני הארץ הלא-יהודים. והנה מגלים עיתונאים ריכוזים של יהודים ליד תנויות כשרות, ברחובות המעטים, שבהם מתגוררים האח-רונים שטרם התבססו מבחינה כלכלית בתוך בתי-הכנסת

יהודים מתגודדים ליד בית-הכנסת במוסקוה
תחושת "היבחד" הועברה עיין סיפורים מפה לאוזן

ובסביבתם, ליד מוסדות הקהילה השונים, בתי-ספר, מרכז-זים קהילתיים ובעיקר בקרבת השגרירויות הישראליות נוצ-רות התגודדות מזרות, לעיתים המוניות – כמו בפאריס מול הקונסוליה הישראלית, לעיתים מפוזרות ומקירות – כמו ברחוב הראשי של מונטווידאו.

יהודים מתפנים זה את זה, מרגישים צורך לשמוע ביחד את מהדורות-החדשות, פנים רציניות, צעירים תוקפנים וזועמים, נשים בעיניים דומעות, מבוגרים מבהלים, החר-דים להזכיר את העבר הלא כל כך רחוק. האווירה אופת דאגה, פה ושם צעקות, לרוב חילופי מידע ושמועות. "האם יש להם את הפצצה?" "מה אם המצרים ישתמשו בנשק בקטריוולוגי או כימי?" "יש לך משפחה בישראל?" שואל עונאי-רדיו אשה מתיפתת. "שני מיליונים וחצי!" באה התשובה.

בשבתות בתי-הכנסת מלאים – לא כל כך בתפילה אלא בעיקר בחצר. העיקר, לא להישאר לבד בבית עם המועקה בלב.

ברחובות ניו-יורק בולט מספר בלתי-רגיל של טרנסיסטור-רים בנידי העברים ושבים קווי-הטלפון בין העולם לבין ישראל עמוסים לעייפה. מטלפנים גם לבני-משפחה רחוקים

"ישראל צריכה אותך עכשיו"
הפגנות תמיכה ואהדה המוניות

כדי להביע הזדהות. רבים מספרים אחר-כך, שהם התקשרו על-מנת לעודד – ונמצאו מעודדים. הרי בארץ יש הכנות, מתחוות, כוונות לקראת המבחן שיהיה קשה ומכאיב – אין

מאניקה דומה לזו שבגולה. כמה מוסדות ויחידים, המציעים לישראלים קליטת ילדים מן הארץ, עניים בצורה חד-משמעית – ואינם חוזרים על הצעתם זו.

בשבע השנה של המשבר מתחילים להתארוך להפגנת המוניות. התנועה עוברת את כל החזוי המימנס בניו יורק מעוניין לצמצם את הבעת התמיכה למימדים מוגבלים לעת עתה. המשטרה מתבקשת לאתר הפגנת של 20,000 לשעתיים. באים 150,000 – וקשה למרס אחרי שמונה שעות. בלונדון מצטופפים 10,000 איש ב"אלברט הול" ונשא רים כשהם במקומותיהם לאחר תום הנאוים. צעירים יהו"דים עולים ויורדים כמעט יום-יום את שדרות שאנו אליזה בפאריס עם דגל ישראל בידם ובקריאה "ישראל תחיה!" חוגים ליברליים ואקדמיים בארצות-הברית, יהודים שמאלנים בצרפת, שנעדרו עד כה מכל פעילות יהודית, מופי"עים ומבקשים להיות חלק מכלל, שהם החרימו, למעשה, עד כה.

400 פרופסורים יהודים אמריקאים מפרסמים מודעת"הזדהות עם ישראל ב"ניו-יורק טיימס" הניו-יורקי. תוך שלושה ימים חתומים 8000 פרופסורים על מודעת הזוה שמאלני אטני-ציוני מצרפת, פרופ" מריאסטרוס מן הסרובן, מודיע בלניבריתו השמאלנים המסויגים מישראל "מזה דור אנוח נלחמים איתכם למען הצדק לכל היום, כפעם הראשונה, אנוח דורשים צדק גם לעצמנו!"

ההתרמה הכספית

התרומה הכספית היוותה צורה מיידית של הזדהות בידי רבים. דור שלם חונך, בעיקר בארצות-הברית, להביע את רגשותיו לישראל דרך הארגון. והרי ידוע, כי הכסף מהווה מרכיב מרכזי של החוויה של אורח-חייםם של האמריקאים. הפעם לא נעשו מעלות מיוחדות של גיוס – הבעיה הייתה לתעל ולארגן את הזרם האדיר של הציקים. המגבית המאוחדת בארצות-הברית קיבלה 100 מיליון דולר רק ב"מי-המשבר. בניו-יורק עצמה לא הצליחו מתנדבים צווי"תים קבועים להתמודד עם גל התרומות המחפשים אותם. אנשים הרגישו, שהם חייבים לעשות משהו, לתת חלק מעצמם ומן היקר להם.

הבנקים המשרתיים את המגבית לקחו עובדים זמניים למשך שבוע כדי לעזור ברישום התרומות. בארוחת-צהריים קצרה לאנשי-עסקים עסוקים נתרמו מיליון דולר לדקה במשך רבע שעה.

משרדי-המגבית נשארו מתוחים בשעות-הצהריים, כדי ששקדים ומזכירות יוכלו לתרום בשעת-ההפסקה שלהם. רבים הסיפורים על נערים ועל זקנים, אשר הופיעו עם תרומתם הקטנה במזומנים. בנוסטון שלחה אישה, שהמתינה לניתוח רציני בבית-חולים, ציק שמן עם בקשה: "ישלחו לי מספר-יטלפון, אני אתרים ממיתת!"

"האמריקן גיווש יאר בוק", המוסד סיפורים רבים כאלה, נותן את הדוגמה של אדם לבוש בהידור, אשר הופיע אצל אחד הפקידים בדוכני המגבית עם ציק של 100,000 דולר. "אתמול נתתי 100,000 דולר, אבל אם אחרים נותנים דמם – אני יכול לתת מה שאני יכול!"

רגינות ברימונה, ברינת-מילה ואפילו חתונות בוטלו. המודעות הרבות בעיתונים קהילתיים מסבירות: "הטקס

יהיה במסגרת המשפחתית. כל הוצאות החגיגה נתרמו למגבית."

התוצאה הייתה גידול של 800% בהכנסות המגבית לישראל לעומת השנה הקודמת. אבל מעניין יותר הוא הגידול בסמפר התרומים, באנגליה, הידועה בסמפר הרב של יהודים התרומים למגבית, עלה מספר התרומים מ-30,000 ל-100,000. אפשר להגיד, שלא נשארה משפחה יהודית אחת נוספת!"

המגבית היהודית
הבעת-תמיכה דרך הארגון

באנגליה, אשר לא שילמה את המס הוולונטרי לישראל. פרשה לא תמיד נעימה היא פרשת תרומות-הדם והתרור. פות. לעיתים עבר הרצון לעזור את גבול הסדר, נשלחו מנות-דם או מצרכים ללא התחשבות מראש עם צורכי בתי-החולים הישראליים, שנאלצו, לדאבונם, לא אחת, מתנות בלתי-נחוצות או בלתי-מתאמות לצרכים. לעומת זאת ארגון כמו "הדסה", המעורב מזה יובל שנים בעניין העזרה הרומאית, היה לצניזר יעיל של העברת מכשי"רים, כלים ובעיקר של רופאים מומחים מתנדבים.

המתנדבים

מעבר לתמיכה הרגשית, הפוליטית והחומרית מגיע מקום מרכזי להתגייסות אישית של מתנדבים. למן הגעת הראשון של המשבר חשבו צעירים רבים, כי מקומם הטבעי בחזית הקיום היהודי, במדינת-ישראל. קשה היה להשיג כרטיסי-טיסה. פקודי "אלעל" הוצגו פניות אישיות, מכתבי-המלצה, בקשות "פרוטקציה" הממשלה האמריקנית מהירה לאסור נסיעת אורחים אמריקאים למזרח התיכון, והדבר חיוב הפסקת רישום מתנדבים הרישום וזרם המתגייסים יתחדשו רק לאחר שוך-הקרבנות. אבל רבים מצאו את דרכם האישית לישראל דרך אירופה. בפאריס, ברומא ובלונדון, ועשרות צעירי רים בשקרישנה לנו בשדה-התעופה, מתחננים למקום במטוסים ללוד. בלונדון עצמה נרשמו 20,000 איש להתנדבות בארץ, מזה כ-10% לא-יהודים.

שליחי ישראל באורוגוואי מספר, כי לראשונה נתקל בורם של צעירים המבקשים לעלות ארצה בתמיכתם הנלהבת של הוריהם.

היום, לאחר 20 שנה, זוכרים רבים בהתרגשות גדולה את הימים הבלתי-נשכחים האלה, ימי אימה מהולים בהתעלות"

הנפש, שלא ידעה יהודית העולם ביחד מינעה. זה היה רק 22 שנה לאחר אושוויץ, ואם טראומה זו נתגלתה כפעם פתוח אצל ילידי-הארץ (ראה העדות של בני-קיבוץ ב"שיח לוח" מיס"י), מה נגיד על שרידי-הניצולים טרחו באסיפות טומביות לגייס את יהודי-העולם ולהרגיעם. "הפעם זה לא יקרה!" אנב, אל לנו לצייר תמונה ורודה מדי, היו ישראלים, שהעלו את משפחותיהם על מוטוסים ל"חופשה ארוכה" בשוויץ, עד שיתבהרו העניינים. אך אלה היו יוצאי-דופן. לעומתם נראו רבים מן הישראלים, ששהו אותה עת בחו"ל, בנייהם בני ההתיישבות העובדת, קצונים וותיקי לארץ לפני תחילת הקרבות.

אנשי הקונסוליה האמריקנית בתל-אביב קיבלו הוראות חד-משמעיות להחזיר במהירות סטודנטים בעלי אזרחות אמריקנית הבייתה.

אנשי-הדואר באוניברסיטה העברית מעידים על מבקר משיקאגו: "שולחים לך כסף, חוזר הבייתה. אבא ואמא, ועל התשובה מירושלים לשיקאגו. ינמצא בבית. מחזיר לכם את הכסף. בואו אתם הבייתה!"

ימי-המלחמה

השלב השני בא עם פתיחת הקרבות ותהפוכות המצב. אין מלא, שלאחר מתח כה רב באו הקלה תאומית והתמציות-שמחה בלתי-רגילה. יהודי-התמצוות, בגלל

מתנדבים מאורוגוואי בקיבוץ שדה-בקר
תמיכה נלהבת של ההורים

מצבם כחשופים יותר לתעמולה הערבית, היו, אולי, מסוג לים להבין יותר מאחרים בעולם את הכחדת כל האווירה המצרית תוך שלוש שעות. הרי נאצר הוא זה שפתח באיום, הוא זה שהודיע שהמלחמה בשער, שהפעם החשבון ייעשה מי שהציק את העולם במשך שנים בתעמולה, שישראל היא משרתה של האימפריאליזם – נפל קרבן למלכודת של עצמו, אם ארצות-הברית אינה מעוניינת בעימות מייד לבטח ישראל אל תעניו המכיר את מיה: לעומת זאת אף יהודי בעולם לא הופתע ממכניסת הטנקים הישראלים

לסיני, שכן הוא התייחס למדינה היהודית כאל גורם עצמאי. אולם מימדי הגצאון ומסירותו, היה בהם כדי להכניב גם פרשנים מנוסים.

כל המשתתפים נעלמו עתה, והחלו ימים של שישון, של נאוה ושל התאוששות. אמת, לא כל היהודים נהנו מן השמחה הזאת. קהילות קטנות, שארית יהודית-המזרח שבארצות-הסאלאם, העומדות בסכנת-חיים, הממונים המפור להבים, שעוד אתמול התכוננו לנייהאד כללי לאחר שהובטח להם גצאון גדול, אשר יבוא לנקום 20 שנות-עלבון, חיפשו מרוקן קל וחייתי אצל כמה מאות או אלפי יהודים הנותרים עדיין בארצות-ערב. הפגנת זועמות נערכו ממרוקו עד מצרים וסוריה. באופן מזור שלטונות-לוב עשו כמיטב יכולתם להציל יהודים מידי צמאידם, ודווקא בטוניסיה קיבלו ההפגנות את האופי הנורא ביותר והפכו לפגרום של ממש. בתי-כנסת נשרפו, חמויות נבזו, ולמרות הבטחותיו של הנישיא בורגיבה חיפשו רבים מקלט בצרפת.

בארצות הקומוניסטיות, בגלל צורת המשטר והתמיכה החד-משמעית של ממשלות מזרח-אירופה בערבים, קשה היה ליהודים לבטא ביחד את חרדתם ואת הזדהותם עם ישראל. אולם חוויות רבות גינעו אלינו מסיפורים אישיים, שנים מאוחר יותר, עם העלייה של שנות השבעים, ובסיפורים אלה נתגלה, כי חוויות ששת-חודשים השפיעו על החלטות לעתיד לבוא של רבים.

התופעה, שדיברנו עליה במעבר – היווצרות מוקדי"מפגש יהודיים – נוצרה גם ליד בתי-הכנסת במוסקוה ובלנינגרד. ביוגוסלביה, אשר הייתה תמיד ידידה נאמנה של מצרים הנאציסטית, דווח על הפגנת עשרות צעירים שארכה כחצי שעה בעיר ריאקה – אשר התהלכו בחוב הראשי ללא מילה וללא כרוח, עם מרוץ-הקרבות, אך כולם עם רטייה על עינם לצמחוס האוהד של הקהל. הם נעלמו לפני שהמשטרה התערבה. לא יוכלו לוודא, אם מדובר היה בממגינים יהודים ודוקא.

עדות ישירה ומעניינת קיבלנו ממר דוד גלעד, אשר שירת אז בצירות ישראל בהונגריה. הוא מספר על עשרות טלפונים לברכה או אפילו להשמעת בכי חרישי מן הצד השני של הקו. לחיצות-ידיים אלמוניות במקומות ציבוריים, מתקיים תחת הדלת של עובדי-השגרירות, זרי-פרחים, אשר נורקו מעל לחמות הצירות ברגע שהמשטרה העמידה שוטר ליד השער עד גירוש כל הדיפלומטים הישראליים.

הדברים הגיעו עד כדי כך, שיושבי-ראש הפרלמנט, מר קאלאי, וחבר המשלה המדינית של המפלגה הקומוניסטית לענייני הסברה, מר קומוצ'יו, והחיוו במימצי את הציבור היהודי, כי "לא ייתכן התייחס להתרחשויות במזרח התי" כון באמת-מידה של מציאות קרובים ושאר-יבשר בישראל."

לבטים של צעירים יהודים בחו"ל

ברוב ארצות-המערב לא עוררה תמיכה פוליטית במדינה מאויימת בעייה מצפונית. לעומת זאת מן הרגע שהתחילו הקרבות ביוזמת ישראל, ובעיקר כאשר התברר, שידו של צה"ל על העלייה באופן ברור, כאשר הטלוויזיות החלו להראות אלפים של מלטים ערבים נמלטים מן הגדה המערבית – התחילו התלבטויות מצפוניות. הרי צעירים יהודים

רבים, והפעלים ביותר ביניהם, הצטיינו תמיד בתנועות הליברליות והאנטי-מלחמתיות, ומקומם של היהודים במאבק נגד מלחמת וייטנאם היה בולט במיוחד.

בשאלת השאלה, כיצד להתאים עמדה ציפית במזרח הרחוק – ומרי-ישראלית במזרח התיכון? וכאן אני יכולים לראות, עד כמה תקופת ההמתנה הייתה חשובה משתי בחינות: מסיכוליות – בכך שיצרה את רקע ההזדהות אל מול האיום; פוליטית – בכך שהיא הוכיחה, כי מישראל לא היו למלחמה, לא היא יצרה את המשבר ולא הייתה לה ברירה.

בעניין זה מעניינת ההשוואה עם עמדות אנשי השמאל היהודי בתקופת מלחמת סואץ – עמדות אלו שמהלך שנת 1967 דווקא היקשרו בדידותה של ישראל ב-1967 שירתה את ההסברה הישראלית אצל בני-הנוער באוניברסיטאות.

הנה דברי של איש השמאל החדש בעיתון הירדקלי "קול הולנדי", שיצא בגרמניה ויולט ב-15.6.67: "עבורי, כמו עבור הרבה מבני דורי, ההתנגשות הערבית-ישראלית הייתה לרוע של אמת... לפני שבועיים ישראל הייתה חסר-עשוי וישראל היא אנוני. לעולם לא אוכל לדבר שוב על יהדות כעל דת בלבד, ושחבל מאוד שיש צורך בדבר כזה שנקרא מדינה יהודית. לא אחזור לעולם על דברי מלפני שנים, שיש לי סימפטיה לישראל כמו שיכולה הייתה להיות לי סימפטיה לצרפת – לו עמדה במשבר דומה... לעולם לא אחזור להגיד, שאם הייתי בוגר בזמן מלחמת העולם השנייה, הייתי מתנגד להתערבות מלחמתית. הלכתי ברחוב ושמעתי בטרנסקוס, שהישראלים, היהודים הגיעו לכותל והם מתפללים שם. איש לא הבטיח, אבל בכיתי. בלוטות הדמעה יודעות לפעמים יותר מן השכל".

אולם לא הכל היה משוט צעיר אחר כותב, שהוא מציפית וקשה לו לגנות מלחמה שם ולהצדיקה במקום אחר. "אבל ארצות הברית היא מדינה חזקה, המתקשה מדינה חלשה, והערבים חזרים שוב, שצרום להשמיד את ישראל. אבל מאוד מציק לי, שישראל משתמשת בנפלים. הייתי מבולבל ואני עדיין מבולבל".

עדות מאוד מארת-עניינים הקולטת בעצמי בפאריס בעקבות מרד-הסטודנטים של 1968. ראייתו מני-הינה שמאלנית מנוצח יהודי, עורכת ראיות של העיתון המאוואיסטי הקמוצו ביותר "לה קו דו פיאל". שאלתי אותה לפתע, איך עברה עליה מלחמת ששת-הימים. היא ענתה בטנות, שהוריה מתו בשואה ולעולם לא התייחסו לכך, אך ברגע שנספרו מיצרי טיראן על-ידי נאצר, היא הרגישה פתאום, כאילו הכל מתעורר מחדש. היא הרגישה מתק מין, הסתגרה בבית, ניתקה עצמה מכל חבריה ומכל פעילותה ונשארה כמו משותקת ליד המקלט. "עד מתי?" שאלתי. "עד שפרצה המלחמה, ואז כאילו השתחררתי ויצאתי חזרה לחברי, לפעילות ולחפנה". ענתה "איזו הפנה?" שאלתי "הפנה נגד ישראל ונגד האימפריאליזם הציוני", ענתה בטב" עיות ובחיוך.

הרי מקרה קיצוני, שבו נחנן צה"ל הוא ששרר צעיר יהודי שמועקתו כדי שיוכל להילחם נגד... ישראל! אולם אם הדוגמה הזאת מאוד סימפטומטית, הריהו יוצאת-דופן לעומת ההזדהות הכללית של יהודי-העולם ללא הרבל ארץ, גיל ודעות מולדתיות.

שחרור ירושלים

כמי שמעיד על כך אחד הצעירים המצוטטים, הגעת חיילי צה"ל לכותל המערבי היוותה שיא בתהליך הדרמה, ששמה "מלחמת ששת-הימים".

היומנים הראשונים הצטיינו בהרגשות ההקלה, השמחה והסרת הסכנה מעל המדינה; הרי גם האופטימיים ביותר בארץ, ועל אחת כמה וכמה בתמוצות, לא תיארו לעצמם את מהירות התהפוכה ומימדיה. בתום היום הראשון למרוץ הקרבות, ועד יותר ביום השני והשלישי, יללנו כל המרשנים המערביים את צה"ל והעמידו את דעת-הקהל בעולם כמני עובדת העלויות המכרעת של ישראל בשמי המזרח התיכון ותהליך שבידת כוח-השריון המצרי בניני.

כניסת היהודנים למערכה היוותה המתעה, אולם זרקורי העתונות העולמית נשארו מרוכזים עדיין כלפי הדרום, שם אמור היה להיקבע עתיד-המלחמה. ה"פרט" המיוחד של היות מדינת-ירדן השליטה במקומות הקדושים בארץ נופא לא משך מייד עיני מדווחים וכתבים זרים, שנשלחו ברובם בגלל מומחיותם העבאית. רק ביום השלישי והרביעי קלטו אותם עיתונאים את אוירת התרגשות המיוחדת, שנוצרה במפגש החיילים הצעירים עם מקומות היסטוריים מרכזיים בחווית-האומה, ובעיקר עם הכותל. תאוות אותם עיתוני-איים, צלמים וכתבים לתופעות סנסציוניות הושפעה מעל למצופה גם בגלל הצעות תיאטרליות מן הסוג שהושג על-ידי כמה "שחקנים" ראשיים בעלי חוש תקשורתי מפותח, אבל בעיקר בגלל תגובות פשוטות ומרגשות בכל מניה ובכל רגע – צחן עומד אולם ורועד בקצה נידח של הכותל, מנסה להס-תיר את התרגשות מעיני חבריו, לא יכול היה שלא להפתיע גם ספקנים מקצועיים.

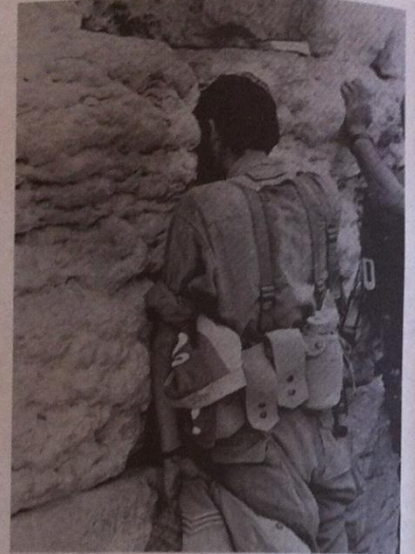
דווקא העובדה, שתמונתו וסיפורים אלה הגיעו לעולם, ובעיקר ליהודי-המערב, דרך עיתונאים לא-יהודים, "בלתי-מעורבים" רגשית, הנבירה עוד יותר את השמפנס. לאחר ימים רבים של התרגשות ועל פחד הצלילי מעטים לשמור על קור-רוח ועל חוש-מידה. להוציא יהודי-סגולה, איש לא היה מוכן לחשוב על התוצאות מריקות-הלכת ועל הבעיות הסובכות, שעתידות היו להיווצר עם שליטת מדינת-היהודים על יותר ממיליון פלסטינים.

החוגים הדתיים-הלאומיים, אשר היו תמיד מיעוט חשוב, אך לא מרכזי בחיי הציבור בארץ ובתמוצות, נאחזו ברובם בתחושה משיחית ונטו להעמיד עצמם בבחי-כנסת, באספיות פומביות ובתהלוכות-הודיה למיניהן כמזבירים בשם כלל ישראל. חג השבועות ברוב בתי-הכנסת בעולם כולו אמור אנטי-ציוניים מסורתיים בשולי המחנה החרדי, מוצד שני, נראו כמשנים את טעמים ונורמים אחרי אוירת "יתחילתא דגאולה". חג השבועות ברוב בתי-הכנסת בעולם כולו אמור היה לקבל מניחים בלתי-רגילים.

כאשר התפרסם ב"ניו-יורק טיימס" ב-16 ביוני 67 מאמר שבו הובעה הסתייגות מסוימת ממיניות ישראל בשמה "יחזור לקדמותו", כפי שרבים הבטיחו לעצמם ולזולתם, או שמה "עולם כמנהגו ינהג". אותה מועצה, מיהרו להודיע על התפטרותם מן הארגון הברון רוטשילד, ו"יר הקהילה היהודית הצרפתית, יכולה להכריז בלי פחד מן יעורר הסתייגויות, שרוב יהודי-צרפתים היו גאים לו היו מוחזקים בדרכיו ישראל.

התלהבות ואוהו פרו-ישראלית אלה בלטו במיוחד בין

החוגים הליברליים המתבוללים, שכן יהודים אלה רגשנים במיוחד לדעת הקהל הלא-יהודית, וזו העבירה ברוב העולם המערבי אל היהודים המקומיים את הערכתה לישראל,

ליד הכותל
שיא-הדרמה, ששמה "מלחמת ששת-הימים"

המוכיחה כוח חיל ולא רק רוח ה! שיא האומץ היהודי בגולה מגיע, ללא ספק, ליהודי בודפסט הקומוניסטית, אשר בתפילת ראש חודש סיון שרו את ההלל – אבל הפעם לפי המנגינה של "התקווה". אם הרבינו בדוגמאות מקהילות גדולות, נזכיר גם קהילה קטנה כמו זו של טרינידד, אשר לא הסתפקה בתמיכה כספית מוגברת אלא החליטה, שבאותה שנה לא תהא שום תרומה למוסדות המקומיים – והכל יועבר לישראל.

סיכום: "היום השביעי"

ההתלהבות הגדולה שככה לאט. עוד חודשים ושנים יתג-לעו סיפורים ומעשיות מן הימים הגדולים. העם היהודי לא ידל כיימים האלה מאז תקופות רחוקות מאוד ששחר תולדותיו.

אולם לאחר ששת-הימים בא היום השביעי, זה המתמשך מאוד, ובו חיוב כל אחד לחליט, האם באתם "ישום דבר לא יחזור לקדמותו", כפי שרבים הבטיחו לעצמם ולזולתם, או שמה "עולם כמנהגו ינהג".

ליהודי-ישראל, ובעיקר לילדי-ההארץ שבהם, גרמה התנהגות התפוצות בזמן המשבר והמלחמה זעזוע ממשי. הם חונכו ברובם על-ידי דור ציוני מן הגולה, אשר החיג

במניהם תמונה אחרת ושולית של הגלות. לא אחת הייתה הרגשה, שצעירי-ישראל מולילים בתמוצות ומסופקים באשר לממשיות הברית בין שני חלקי העם היהודי; מתאום תהבר להם, כי בימי מבחן עליון, יהודי-העולם אינם רק "יהודים" טאמנים אלא בשר מבשרם, פשוט כמשמעו. באשר לתוצאה של ההפתעה החיובית הזאת, הריהי תורגמה למילה אחת בלבד – עלייה. ואכן, המדינה נראתה כאילו היא מוצפת יהודים – מתנדבים, תיירים וגם עולים חדשים נראו בכל קיבוץ, בכל אתר, בכל ממש נוצרה אשליה, שהנה תחילת הגולה להתרוקן; מנהיגים והוגים רציניים באו והו-דעו, שהנה מאות אלפים יושבים על מזוודותיהם. ובאמת אלפים הגיעו מארצות הברית, מצרפת, מכל העולם היהודי, כדי להשתקע לצמיתות, ללמוד באוניברסיטה העברית או כנושבים ארעיים לזמן בלתי מוגבל. הסוכנות הכינה תוכניות קליטה נדיבות, ורוח טובה נשבה ירושלימה.

וכאן טמונה האכזבה הגדולה ביותר. תוך חמש שנים אמורה הייתה יותר ממחצית העולים מארצות-הברית לחזור על עקבותיה. ההמונים לא הגיעו. לא כאן המקום לקבוע, האם נבע הדבר ממשלון אנושי, מימסדי, ארגוני או מאי-יכולת לנצל הזדמנות בלתי-חוזרות זו אולי תהליכי-הגירה יסודיים אינם נקבעים כתוצאה מוצרועים חד-פעמיים, דרמטיים ככל שהיו. בכל מקרה, לא

הגינת-נחנן ליד הבית הלבן
התלהבות ואוהו פרו-ישראלית

רק יהודי-התפוצות הוכיחו אי-יכולת לשנות את התנהגותם. גם הציבור הישראלי לא טרח במיוחד לעשות את גישתו האדישה לעולים. דובר רבות על שיתוף-הפעולה החדש והא-מיתי, שישרור מעשה בין המדינה הריבונית לבין יהודי הגולה, אזרחי מדינות אחרות. למעשה, לא השתנה בעקבות המלחמה התיפשה הממלכתית הצרה של הישראלי המצוי הקובעת, כי אנונו נקבע לבדנו את כל ההכרעות הגורליות בכל שטחי-החיים. "היונים" הישראליות מיהרו לשלול זכותם של יהודי-התפוצות לתמוך בסיפוח שטחים – כפי שה"נוצים" מצידם פסלו זכותם לנודד בפרשה טריטוריאלית. "שיתוף-פעולה כן, אבל... בתנאי שתקבלו כל תכתיביו!"

בכל אופן, עם כל הזהירות המתבקשת מהיסטוריון, אני מעז להתנבא, ששנת 1967 תישאר בדברי ימי עמנו כנקודת-מיפנה. מעתה יש לפגוע עם יהודי המודע למרכזיותה של מדינת-

עלייה מברית-המועצות
המלחמה השפיעה על הרצון לעלייה

ישראל, המשוכנע, כי בטחונה ושגשוגה נחוצים להמשך קיומה של כל התפוצה היהודית באשר היא. מעתה אין כמעט מקום לוויכוח על העיקרון הציוני, שבארץ-ישראל יוכרע עתיד העם היהודי. אם נקבל הגדרה פשוטה של הציונות כתמיכה רגשית במדינת-ישראל ובמרכזיותה בחווייה היהודית, אפשר להגיד, כי היא מבטאה את כלל הגולה. יחד עם זאת מלחמת ששת-הימים, דווקא בגלל ההתנגיחות הפרו-ישראלית הכללית, מסמנת את תחילת הירידה התלולה של המימסד הציוני. הארגונים הפוליטיים המקבילים למפלגות הישראליות, ההסתדרות הציונית עצמה והסוכנות, איבדו ממשקלם, כאשר נוצר קשר ישיר בין היישוב הארצישראלי הריבוני לבין היהודי הפשוט באשר הוא.

העלייה הייתה אמורה להוות קו הבחנה ברור בין ציוני לבין פרו-ישראלי. אי-הצלחתה נרשמה לחובתה של הציונות המסורתית – בצדק או שלא בצדק. אחרי 20 שנה אפשר להגיד, כי בעיותיהם של היהודים לא נשתנו באופן חד-משמעי בעקבות המלחמה. הבעייה המרכזית – זית – תהליך ההתבוללות – נמשכת ומאיימת על המשך הגולה.

גם בדיקה כללית, שנערכה בין העולים דאז שנשאר בארץ, מראה, כי המלחמה קבעה לרובם את תאריך עלייתם – לא את ההחלטה לעלות. רובם מעידים על עצמם, שהם קיבלו חינוך יהודי כלשהו בבית, בבית-הספר ובתנועות הנוער.

עזיבת הארץ בשלוש השנים הראשונות לעלייתם – מ-67 עד 70 – הייתה גדולה פי שלושה אצל צעירים, שלא ביקרו בילדותם במוסד חינוכי יהודי.

חכמים כבר העידו, כי דור-המדבר, אשר ראה את היסוד הנפתח, את הקולות מעל ההר ומים בוקעים מסלע, נשאר ספקן וחוטא. אכן אין סומכין על הנס. בכל זאת לא חזר העולם היהודי לקדמותו. מלחמת ששת-הימים הביאה לתחילת ישראליוזיה של הגולה היהודית, כפי שמלחמת יום-הכיפורים עתידה להביא ליוזיה של היישוב שבציון.

לא מהפכה, אולי תחילת-מיפנה;

ספרים חדשים

מאה סיפורי עלייה העורך: אלי וולצקי

עולים ומחאים את המונה בחינם, שפילס את דרכם לכאן, ישראלים-מלידה חוזרים ומגללים את שמשו מפי הוריהם והוריי-הוריהם. כל סיפור מלווה בתצלומים מהימים ההם ומחיים.

בן גוריון – האיש וצה"ל בעריכת גרשון ריבלין

אלבום תמונות, שיוצא לקראת שנת המאה להולדת בן-גוריון, ובו אוסף עשיר של צילומי, לאורך כל תחנות חייו, בליווי ציטוטים קצרים מדבריו.

סדר הקורות בתנ"ך – באנגלית אליעזר שולמן

The Sequence of Events in the Old Testament

Eliezer Shulman

המחזרת האנגלית של ספר יחיד במוט זה, המהווה כלי מרשי מעולה להבנת המקרא.

יסודות בחינוך גופני ד"ר הלל רסקין

מודע בסיסי בחינוך הגופני ובתחומים שונים, שהוא קשור בהם כתוב בשפה פשוטה, המתאימה הן למתחילים והן לבעלי ידע ואנשי מקצוע.

ספרי "מערכות"

השלום האבוד

נשיאותו של אליאס סארקיס (1976-1982)
כרים בקרדוני

גיבור הספר היה נשיא לבנון בתקופה, שבה הלכה לבנון ונתרסקה. זוהי עדות יחידה במינה על תהליך התפוררותה של שכנתנו הצפונית.

סדרת מלחמת העולם השנייה:

1943 – הניצחון שלא היה

ג'ון גריג

ביקורת קשה ונוקבת על מפקדים רבי מוניטין של צבאות בעלות-הברית ועל שלושת הגדולים – צ'רצ'יל, רוזוולט וסטלין – על משנה, אשר לדעת המחבר עיכב את הניצחון על גרמניה הנאצית בשנה נוספת.

20 ביולי – הקשר נגד היטלר קונסטנטין סיגניבון

פצצה מתפוצצת מתחת לשולחן הישיבות במפקדתו של היטלר – תחילתו של המרד הפולי נגד השלטון הנאצי, אשר נשתיים בביישון, שסביבותיו אינן ידועות לקהל הרחב.

סדרת "קלע"

הכיבוש הגדול מיכאל מדאבדין

סיפור היסטורי בלתי-רגיל על האומה המונגולית הנידחת, שהודות לנאוט ההיסטורי של אדם אחד, גייג'ו האן הנודע, נשתלטה לפני 700 שנה על חבלי ארץ אדוויים וייסדה קיסרות, שגדולה ממנה לא הייתה.

בריגדיר הרגלים האוורד קיפנברג

מתבר הספר הוא אחד הנודעים שבאנשי המלחמה, אשר הצמיד העם הניו-זילנדי עז-הנפש, הקורא ימצא בספר המחשה מאלפת של סוגיות היסוד העמדות בפני מפקד הרגלים.

כך נפלה צרפת אליסטר הורן

ספר מרשים ומאלף לאיש-הצבא ולאורח המבקשים להבין ולהכיר, כיצד נפלה צרפת ב-1940 ומה היו סיבות מפלתה.

ספריית "אוניברסיטה משודרת"

שחור-לבן, לבן-שחור

ראשי פרקים באפריקה של ימינו
תמר גולן

אישים בתלמוד

הרב עדין שטיינזלץ

ספריית "תרמיל"

נקמתו של גוליבר

משה בן-שאל

סיפורים בעלי נימה אוטוביוגרפית, המדברים על חי נער במצוקותיו ובחבתו-נעלה ועל התמודדותו עם חברה שונה, בארץ ובאירופה.

ספרי ההוצאה לאור נמכרים במרכז המכירות, רח' דוד אלעזר 27,
הקריה תל-אביב, ובכל חנויות הספרים המובחרות.

